

Lillian Lende

“Livet handlet i mange år om å overleve”

En kvalitativ studie av hvilke konsekvenser det kan få for barn å vokse opp med foreldres rusavhengighet og hvordan vi best kan ivareta disse barna i skolen

Mai 2021

Kunnskap for en bedre verden

“Livet handlet i mange år om å overleve”

En kvalitativ studie av hvilke konsekvenser det kan få for barn å vokse opp med foreldres rusavhengighet og hvordan vi best kan ivareta disse barna i skolen

Lillian Lende

Masteroppgave i spesialpedagogikk

Innlevert: Mai 2021

Hovedveileder: Ottar Ness

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Institutt for pedagogikk og livslang læring

Sammendrag

Det å vokse opp med mor og/eller far som er rusavhengig kan være svært krevende for barn. Det er tidligere gjort noe forskning på feltet, men knyttet til skolens ivaretagelse av disse barna er det lite nyere forskning. Hensikten med denne studien er å få innsikt i, og kunnskap om hvordan det oppleves å vokse opp med mor og/eller far som var rusavhengig. I tillegg det å få kunnskap om hvordan barn av rusavhengige opplevde å bli ivaretatt i skolen og hvilke tanker eller ønsker de har hatt i møte med skolen.

Gjennom en kvalitativ intervjustudie har denne studien utforsket følgende problemstilling: «Hvordan har barn av rusavhengige opplevd sin oppvekst og ivaretagelse i skolen?»

For å få svar på problemstillingen ble det utarbeidet to forskningsspørsmål: (1) Hva kan opplevelser og konsekvenser være av å vokse opp med foreldres rusavhengighet? og (2) Hvilken erfaring har barn av rusavhengige med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring?

Utvalget bestod av syv deltakere som har vokst opp med mor og/eller far som har hatt en rusavhengighet. Temaene i intervjuene var oppvekst og hjemmeforhold, skolegang, venner og relasjoner, samt risiko- og beskyttelsesfaktorer.

Gjennom en tematisk analyse av datamaterialet resulterte det i følgende funn: (1) «Livet handlet i mange år om å overleve», (2) «Skolen som fristed eller arena for bekymring?», (3) «Ser du meg og har du tid til meg?» og (4) «Spør meg, selv om sannheten sitter langt inne!»

Funnene viser det kan være svært belastende for barn å vokse opp med rusavhengige foreldre, og samtidig vanskelig for omgivelsene å oppdage og hjelpe. Dette skyldes blant annet at barna er lojale mot sine foreldre og at mange av familiene har en tilsynelatende fin fasade. Barn av rusavhengige får ofte oppgaver og ansvar som ut fra kulturen skulle vært de voksnes sitt ansvar. Det viser også at når en forelder er rusavhengig, er utfallet for barna i stor grad avhengig av den andre forelders styrke og evne til å ivareta dem. I skolehverdagen ønsket de å bli behandlet som de andre elevene, men de hadde trengt at en voksen over tid var tålmodig i relasjonsbygging og at de voksne hadde prøvd å se «bak» atferden. De hadde også ønsket at noen hadde spurt dem om hvordan de hadde det, flere ganger, og at noen hadde sagt hva de så, og bekreftet at det ikke var slik barn skulle ha det. Bare det ville gjøre det lettere for dem. De hadde altså trengt modige voksne i sine omgivelser som så dem, som fortalte hva de så og tok seg tid til dem.

Funnene viser også at dersom man har vokst opp under vanskelige forhold, kan man likevel få god livskvalitet ved å ta gode valg for seg selv og ha god støtte fra en eller flere personer.

Abstract

Growing up with a mother and/or father who have a drug addiction can be very demanding for children. Some research has previously been done in that field, but there is little recent research related to the school's care for these children. The purpose of this study is to gain insight and knowledge about how it is like, to grow up with a mother and/or father who were addicted to drugs. In addition, gaining knowledge about how children of drug addicts experienced their schooling and what thoughts or wishes they have had in meeting with the school.

Through a qualitative interview study, this study has investigated the following problem: "How have children of drug addicts experienced their upbringing and care in school"?

To get an answer to the problem, two research questions were prepared: (1) What can be the experiences and consequences of growing up with parents' drug addiction? and (2) What experience do children of drug addicts have with the school taking care of their development and learning?

The sample consisted of seven participants who grew up with a mother and/or father who had a drug addiction problem. The topics in the interviews were upbringing and home conditions, schooling, friends and relationships, as well as risk and protection factors.

Through a thematic analysis of the data material, it resulted in the following findings: (1) "Life was for many years about survival", (2) "School as a refuge or arena for concern?", (3) "Do you see me and do you have time for me?" and (4) "Ask me, even though the truth is well hidden!"

The findings show that it can be very stressful for children to grow up with drug addicted parents, and at the same time difficult for those around them to discover and help. This is partly due to the fact that the children are loyal to their parents and that many of the families have a seemingly nice facade. Children of drug addicts are often given tasks and responsibilities that, based on the culture, should be the adults' responsibility. It also shows that when one parent is addicted to drugs, the outcome for the children is largely dependent on the other parent's strength and ability to take care of them. In everyday school life, they wanted to be treated like the other students, but they had needed that an adult over time to be patient in relationship building and that the adults had tried to see "behind" the behavior. They also wished that someone had asked them how they were doing, several times, and that someone had said what they saw, and confirmed that this was not how children should have it. Only that would make it easier for them. Therefor they needed brave adults in their surroundings who saw them, who told what they saw and spent time with them.

The findings also show that if you have grown up in difficult conditions, you can still get a life of good quality by making good choices for yourself and having good support from one or more people.

Forord

Jeg er både glad og stolt over å ha satset og gjennomført dette masterstudiet. Det har gitt meg mye lærdom, både faglig og personlig. For en utålmodig sjel har veien i denne studien innimellom vært lang og litt krevende.

Takk til min positive og energiske veileder Ottar Ness for tydelig og god veiledning. Det var et frisk pust og en god støtte inn i arbeidet med studien.

Takk til alle dere som valgte å stille med deres erfaringer og opplevelser fra oppveksten til denne studien. Uten dere hadde det ikke blitt noe av dette. Håper og tror at deres bidrag kan være til hjelp for andre. Takk for at dere tok dere tid og at dere hadde motet til å dele.

Takk til de ulike organisasjoner som satte meg i kontakt med informantene.

En stor takk til min mann Jon og barna Tobias, Theodor og Ella Tomine for tålmodighet og støtte gjennom disse to årene, med en til tider fraværende kone og mor. Takk også til mine foreldre for barnepass, så jeg kunne jobbe med studiet. Pandemien har også satt sitt preg på denne perioden for vår familie.

Konsmo, mai 2021

Lillian Lende

Innhold

Figurer og tabeller	vi
1 Innledning	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	1
1.2 Presentasjon av hensikt og problemstilling	4
1.3 Begrepsavklaringer	4
1.4 Oppgavens struktur.....	5
2 Teoretisk rammeverk og tidligere forskning	6
2.1 Transaksjonsmodellen	6
2.2 Skolen som arena i møte med barn av rusavhengige	8
2.3 Positiv psykologi	9
2.4 Resiliens.....	9
2.5 Sosial støtte og mentaliseringskapasitet.....	10
2.6 Tidligere forskning	11
3 Metode.....	14
3.1 Kvalitativ tilnærming.....	14
3.1.1 Fenomenologisk-hermeneutisk vitenskapsteoretisk ståsted	14
3.2 Data innsamling gjennom kvalitative intervjuer.....	15
3.2.1 Å intervju i et retroperspektiv	16
3.3 Rekruttering og utvalg	16
3.4 Gjennomføring av kvalitative intervjuer	17
3.5 Transkribering.....	18
3.6 Dataanalyse	18
3.7 Forskerrollen og forforståelse	19
3.8 Forskningsetiske refleksjoner	20
3.8.1 Frivillig og informert samtykke	20
3.8.2 Konfidensialitet og anonymitet	20
3.8.3 Mulige belastninger ved å delta	21
3.8.4 Tredjepersonsproblemet	21
3.9 Studiens kvalitet	21
3.9.1 Reliabilitet.....	21
3.9.2 Validitet	22
3.9.3 Overførbarhet	22
4 Presentasjon av funn	23
4.1 «Livet handlet i mange år om å overleve»	24

4.1.1	Lojalitet og fasade	26
4.1.2	Å ta de voksnes ansvar	27
4.1.3	Brudd og flytting	28
4.1.4	Skam, skuffelse og dårlig selvbilde	29
4.2	Skolen som fristed eller arena for bekymring?	31
4.2.1	Mestring eller nok en skuffelse?	31
4.2.2	Vennskap og relasjoner	31
4.2.3	Roller og skolebytter	32
4.3	Ser du meg og har du tid til meg?	33
4.3.1	Å bli behandlet som alle de andre	33
4.3.2	Stabilitet og tid – to gode virkemidler	33
4.3.3	Den betydningsfulle ene	34
4.4	Spør meg, selv om sannheten sitter langt inne!	35
4.4.1	Pågangsmot, tålmodighet, teater og god støtte	35
4.4.2	Jeg tror egentlig at en ikke kan få nok hjelp	36
5	Diskusjon	39
5.1	Hvordan kan samfunnet møte barn av rusavhengige på en best mulig måte?	39
5.2	Betydningen av skolens rolle for barn av rusavhengige	43
6	Avslutning	46
6.1	Oppsummering	46
6.2	Studiens begrensninger og videre forskning	47
6.3	Avsluttende refleksjoner	47
	Referanser	49
	Vedlegg	55

Figurer og tabeller

Figur 1 Utviklingsprosesser i transaksjonsmodellen

s. 6

Tabell 1 Oversikt over funnene i studien

s. 19 og 23

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Tittelen på denne studien, «Livet handlet i mange år om å overleve», er et sitat hentet fra en av deltakerne i studien. Hun fortalte at hun var 16 år da stefaren valgte å gå i behandling for problematisk rusbruk, og at det var først da hun kunne begynne å leve sitt liv.

Barn av rusavhengige antas å ha en særlig risiko for å bli eksponert for negative livshendelser og familiedysfunksjon (Wiig, 2018). Derfor er det viktig for blant annet lærere å ha kjennskap til hvilke utfordringer det kan by på, hvilke signaler de gir omgivelsene sine og hvordan lærerne best kan hjelpe i skolehverdagen.

Helt fra jeg var ganske ung har rusavhengighet vært noe jeg har være opptatt av og engasjert i, både gjennom jobb, studier og på fritiden. Som lærer i barneskolen gjennom 20 år har jeg møtt mange barn med ulik bakgrunn og utfordringer. Jeg har hatt refleksjoner om at lærere kanskje i liten grad har kunnskap om, og våger å spørre når de får en bekymring eller uro i forhold til en elev. Når jeg skulle gjennomføre en masteroppgave, ga dette meg en mulighet til å få mer innsikt i dette.

Gjennom litteratursøk i blant annet Google Scholar, Idunn, Brage og Oria har jeg fått kunnskap om forskning som har fokus på systemet, de pårørende og spesielt barna. Det finnes mye litteratur om rusavhengighet (Pedersen, 2015; Simonsen, 2016) og den rusavhengige (Biong, & Ytrehus, 2018; Loennechen & Kvalsvik, 2010). Jeg har ikke funnet så mange studier som har hatt spesifikt fokus på barna, hvilke konsekvenser det kan få for dem og hvordan de best kan ivaretas (Hansen, 2004a; Wagensteen, 2020). I mange sammenhenger oppleves temaet som tabubelagt. Det gjør det ekstra interessant å studere, både fordi jeg har lyst å være med å gi disse barna en stemme og fordi jeg ønsker å være med å alminneliggjøre temaet. Antallet som er berørt og som lever under slike forhold, motiverte meg også for denne studien.

Folkehelseinstituttets rapport (2011) om barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk viser at 9 av 10 som har rusbrukslidelse også har en psykisk lidelse (Torvik & Rognmo, 2011). FHI anslår at for 450 000 barn i Norge tilhører minst én av foreldrene, en eller begge grupper. Det snakkes om store mørketall når det gjelder barn og unge som vokser opp med foreldres rusavhengighet og psykisk sykdom (Kvello, 2019).

Søftestad og Andersen, (2014 s. 14) løfter frem at det er avgjørende med tidlig innsats i forhold til barn som lever under krevende hjemmeforhold, for at de skal få en best mulig utvikling, de skriver at:

«Hjerneforskningen viser at gjentatte krenkelser i tidlig barndom kan føre til endringer i hjernen som påvirker barns utvikling og deres tilknytningssystem, tenkemåte, evne til følelsesregulering og handlingsrepertoar. Det får blant annet betydning for hvordan barna lærer både i skolen og i sosiale sammenhenger.»

Dette sitatet sier noe om forståelsen av disse barnas adferd og utvikling, og gjelder også andre grunner til at barn ikke har det bra. Vi må våge å tro, for å kunne se. Derfor er det viktig at voksne som møter barn, for eksempel i skolen, klarer å skape gode miljøer og vilkår for elever med en krevende hjemmesituasjon. Det er også viktig at de har evnen til mentalisering og det å kunne se bak barnets atferd (Brandtzæg et al., 2016; Kvello, 2019).

Barn av rusavhengige, antas å ha en særlig risiko for å bli eksponert for negative livshendelser og familiedysfunksjon (Wiig, 2018). Det er en stor sammensatt gruppe og det er trolig store mørketall (Hansen, 2001). Det henger blant annet sammen med at det i vår kultur er både skam- og tabubelagt (Hansen, 2004a). I en del av tilfellene henger også rus og psykisk uhelse sammen. Det vil si at flere som er rusavhengige også har eller får utfordringer i forhold til psykisk helse (Haugland et al., 2015). Mellom 160 000 og 230 000 norske barn og unge vokser opp i familier med foreldre som er rusavhengige. Dette utgjør 5-10% av barn i Norge (Hansen, 2001; Kvello, 2019). Tallene sier ikke noe om hvordan livssituasjonen til barna er, men det betyr at det i Norge i dag er et stort antall barn som står i fare for å ikke få den omsorgen de trenger fordi foreldrene deres ruser seg og/eller har psykisk uhelse (Hansen, 2004b). Hansen (2004c) sier at det betyr lite for barnet hvilke rusmidler som blir misbrukt i forhold til hvordan samhandlingen med barnet blir. Barn som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre, blir ofte omtalt som «glemte», «usynlige» (Grimsgaard, 2020; Kvarme, 2017), og som «pårørende barn» (Kufås et al., 2015). Det har vært foreldrene og deres utfordringer som har fått fokus fra støtteapparatet.

Eli Marie Wiig (2018) har forsket på generasjonsoverførbarhet når det gjelder rus. Hun påpeker at barna får med seg en sosial arv inn i ungdoms- og voksenlivet, altså en overføring. Denne generasjonsoverføringen kan skyldes både genetisk og miljømessig påvirkning og betyr at barn av rusavhengige blant annet har større sjanse for å selv utvikle rusproblemer.

Studier av Freisthler et al. (2014) og Salo et al. (2009, 2010) fant at det kan se ut som rusmisbrukende foreldre kan ha økt risiko for skadelig omsorgsutøvelse og omsorgssvikt, som å mishandle og forgripe seg seksuelt på barna sine (Kvello, 2019). Konsekvensene av omsorgsgivers rusmisbruk vil variere for barn og det er mange faktorer som spiller inn (Kvello, 2019). Barnets utvikling vil blant annet avhenge av varighet og intensitet av vanskene (Sundfær, 2012). Dette kan føre til at barna dekker over og lyver for å skjule det som skjer hjemme. Det kan blant annet skape avstand til de rundt dem og også bidra til ugyldiggjøring av opplevelsene deres ved at det ikke snakkes om (Hansen, 2004a). Barn av rusavhengige er en utsatt gruppe, og de har forhøyet risiko for en rekke symptomer og problemer. Problemene kan vise seg allerede fra barna er små. Det kan være angst, søvnproblemer, adferdsproblemer, tristhet, tvangstanker, følelsesmessig labilitet og konsentrasjonsproblemer (Hansen, 2004a; Haugland et al., 2015; Kvello 2019). Problematikken kan følge barna inn i ungdomsårene og voksen alder, samt gi hyppigere utslag i depresjon/angstlidelser, spiseforstyrrelser og psykosomatiske lidelser enn hos normalbefolkningen. Det kan se ut som utfordringene det gir, endrer seg med barnas alder og modning (Haugland et al., 2015). Barn av rusavhengige er også i større grad enn andre utsatt for å utvikle egne rusproblemer. Det kommer tydelig fram i forskning at barn og familier som får tidlig hjelp, har mindre risiko for utvikling av varige skader og problemer (Hansen, 2001; Kvello, 2019).

Aase Sundfær (2012) trekker frem kraften som ligger i åpenhet og sier at åpenhet kan virke som medisin. Hun fant at tausheten som ofte er i disse familiene omkring forholdene hjemme, bringer med seg mye skam. Hun fremhever at det å kunne dele det med andre, på mange måter kan gjøre det lettere for barna å bære det. Måten det blir mottatt på, vil selvfølgelig også spille inn i forhold til hvordan opplevelsen blir for den som deler.

Barn av rusavhengige vil ofte få, og ta, ansvar for oppgaver som er de voksnes sine (Hansen, 1994). Dette kalles for parentifisering, at barnet i gitte situasjoner blir den som tar voksenansvaret sett ut fra kultur (Haugland, 2006; Kvello, 2019). Det kan være både emosjonelle og praktiske oppgaver barna får eller tar ansvar for. Noen av disse rollene kan være at barn tar en foreldrerolle i forhold til egne foreldre, eller at barnet tar en partnerrolle i forhold til egne foreldre eller at barnet har en voksenrolle i forhold til andre familiemedlemmer som søsken og besteforeldre (Haugland, 2006). Parentifisering kan ha mange negative konsekvenser. Disse konsekvensene avhenger av når i barnets liv det startet, varighet og innhold (Kvello, 2019).

I møtet med familier må det alltid legges til grunn at foreldre ønsker det beste for barna sine og prøve å forstå hvorfor de for eksempel ikke vil involvere barna i sine utfordringer knyttet til rus (Bergem, 2018). I familier der rusavhengigheten ikke erkjennes eller bagatelliseres, forstår de voksne heller ikke at det får konsekvenser for barnet (Bergem, 2018). Når det gjelder familiefungering, er noe av det som preger familier med rusmisbruk at rusen og rusbrukeren blir fokuset. Barna må tilpasse seg den voksnes form, stemning og behov hjemme ut fra det. Rusavhengighet eller andre «hemmeligheter» i familier har i litteratur blitt sammenliknet med en elefant eller flodhest, et engelsk metaforisk uttrykk for en åpenbar sannhet som ikke nevnes (Hellsten, 1999). Det blir en hemmelighet som tar veldig mye plass, men som det likevel ikke snakkes om. Barns belastning øker når de ikke blir involvert eller får informasjon om for eksempel sykdom. Det er derfor viktig at man ikke beskytter eller skåner for mye. Barn er helt avhengige av sine foreldre, glad i dem og vil beskytte dem, derfor blir de ofte veldig lojale mot sine foreldre (Bergem, 2018). De settes i en vanskelig følelsesmessig situasjon og en indre konflikt som de fleste ikke kan dele med noen. Det kan være slik at yngre barn har et veldig idealisert bilde av sine foreldre, mens når de blir eldre strever noen med å finne positive sider ved sine foreldre (Amundsen & Melkeraaen, 2015). Bildet av foreldrene blir derfor enten sort eller hvitt, og dermed lite nyansert. Som voksen kan man hjelpe å nyansere bildet, for at de på sikt skal kunne klare å sette ord på det som ikke er bra også. Når det gjelder eldre barn som ikke klarer å finne noe positivt med sine foreldre, er det også viktig å respektere det, men ofte blir det mer nyansert etter hvert (Amundsen & Melkeraaen, 2015).

For mange av familiene er det viktig at ingen vet hva som foregår innenfor husets fire vegger. Derfor blir det også viktig at alt ser fint ut fra utsiden. Det jobbes hele tiden i familien for å opprettholde fasaden utad, ofte fordi situasjonen er skamfull for de voksne (Bergem, 2018). Barna lærer tidlig at det ikke skal snakkes om rusavhengigheten i familien. Dette gjør at barnas følelser ikke blir ivaretatt eller bekreftet av foreldre (Sundfær, 2012). Ofte er grunnen at foreldre frykter hva som kan skje hvis det blir oppdaget. Bagatellisering og løfter om at alt skal bli bra igjen kan være ment for å beskytte barna, men det innebærer økt usikkerhet og tap av tillit til foreldrene (Hansen, 2004a; Hansen, 2004b). Carina Kaljord (2018) fant at det er noen fellestrekk når barn forteller om å være pårørende. Mange av dem fortalte om å være redde og alene.

Redselen deres handler ofte om ikke å vite og det skaper kaos. Det å være alene med redselen kan gjøre det ekstra vanskelig.

Et fellestrekk ved barn av rusavhengige er opplevelse av skam og skyld (Hansen, 2004b). I en del av disse hjemmene er det unormale blitt normalen. Mange bærer med seg opplevelsen av skam i møtet med omverdenen. Måten foreldrene oppfører seg på når de er fulle eller ruset gir barna en redsel for forakt eller fordømmelse fra andre (Hansen, 2004; Wagensteen, 2020). Barn og unge er opptatt av å være som alle andre, de sammenlikner seg med hverandre og vil ikke skille seg ut. Det gjelder både klær, utstyr og andre ting. I familier med rusavhengighet kan økonomien være dårlig eller i alle fall anstreng (Sundfær, 2012). Det får konsekvenser i forhold til å ha råd til å delta på aktiviteter, ferier, standard på teknisk utstyr og så videre.

Turid Wagensteen (2020) fant i sin studie om voksne som har vokst opp med foreldres rusavhengighet, om deres oppvekst og relasjon til foreldre: (1) Blandede og motstridende følelser knyttet til foreldrene, ofte knyttet til bekymring, sorg, skuffelse og kjærlighet. (2) Strever med nærhet og avstand i kontakten med den som har en rusavhengighet. (3) Mangel på profesjonell hjelp. Det var stort sett foreldrene som fikk tilbud om samtaler og annen hjelp. Hun konkluderte blant annet med at familien bør sees under ett, slik at de alle kan få hjelp sammen, og hver for seg. Det er derfor behov for økt fokus på åpenhet med både barn og foreldre i forhold til tema og problematikk i dagens skole.

1.2 Presentasjon av hensikt og problemstilling

Hensikten med denne studien er å få innsikt i, og kunnskap om hvordan det oppleves og erfares å vokse opp med mor og/eller far som har en rusavhengighet. I tillegg er det å få kunnskap om hvordan barn av rusavhengige opplevde sin skolegang og hvilke tanker eller ønsker de hadde hatt i møte med skolen.

Studiens overordnede problemstilling er:

«Hvordan har barn av rusavhengige opplevd sin oppvekst og ivaretagelse i skolen»?

For å besvare denne overordnede problemstillingen har jeg utviklet følgende to forskningsspørsmål:

- 1. Hva kan opplevelser og konsekvenser være av å vokse opp med foreldres rusavhengighet?*
- 2. Hvilken erfaring har barn av rusavhengige med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring?*

1.3 Begrepsavklaringer

Før vi går videre vil jeg avklare noen begreper som brukes i oppgaven.

Rusavhengighet: Bruk av både alkohol, legale legemidler og illegale rusmidler. Det kan være alkohol, medisiner eller narkotiske stoffer som misbrukes. I Helsedirektoratets retningslinjer brukes ruslidelse som samlebegrep for både avhengighet, skadelig bruk og misbruk (Kufås et al., 2015). Det er fortsatt alkohol som er det hyppigst misbrukete rusmiddelet (Kvello, 2019).

Barn av rusavhengige: På samme måte som begrepet rusavhengig kan se ulikt ut utfra omfang, er også barn av rusavhengige en sammensatt gruppe. I denne studien vil

betegnelsen innebære barn av en som misbruker/har en avhengighetsproblematikk knyttet til alkohol, narkotika og legemidler (Kvello, 2019).

Etter å ha sendt informasjon til organisasjoner for pårørende for å få deltakere til prosjektet, fikk jeg reaksjon på formuleringen barn av rusavhengige. Argumentet var at de ikke bare er begrenset til å være «barn av», men de er også mye mer enn det. Det ble påpekt at den formuleringen er negativ og uheldig. Jeg velger likevel å bruke dette begrepet både på grunn av lesbarhet, men også fordi det er brukt i en del litteratur. Det betyr dermed ikke at jeg definerer barna ut fra det, men ser de som et helt menneske med mange andre roller. Tilbakemeldingen har gjort at jeg ble litt mer bevisst gjennom arbeidet videre med hvilke ord jeg brukte.

Å ha et godt liv: Innledningsvis ble det forklart at jeg ønsket å ha et positivt fokus og vil derfor intervju voksne som har vokst opp med mor og/eller far som er eller har vært rusavhengig, men som likevel har et godt liv. Kriterier er valgt ut fra Olsen og Traavik (2017 s.35). De presenterer fire kriterier for å ha «klart seg bra»;

1. Fravær fra en psykiatrisk diagnose.
Man kan ha psykiske helseproblemer, men i en ikke alvorlig form.
2. Evnen til å være i en jobb eventuelt utdanning.
3. Sosialt nettverk.
4. Selvrapportert, godt funksjonsnivå.
De må altså ha en viss grad av livskvalitet på tross av opplevelser og erfaringer de har med seg.

Ut fra denne definisjonen vil alle deltakerne være i kategorien av å klare seg godt. Jeg velger å bruke den generelle betegnelsen å ha et godt liv.

1.4 Oppgavens struktur

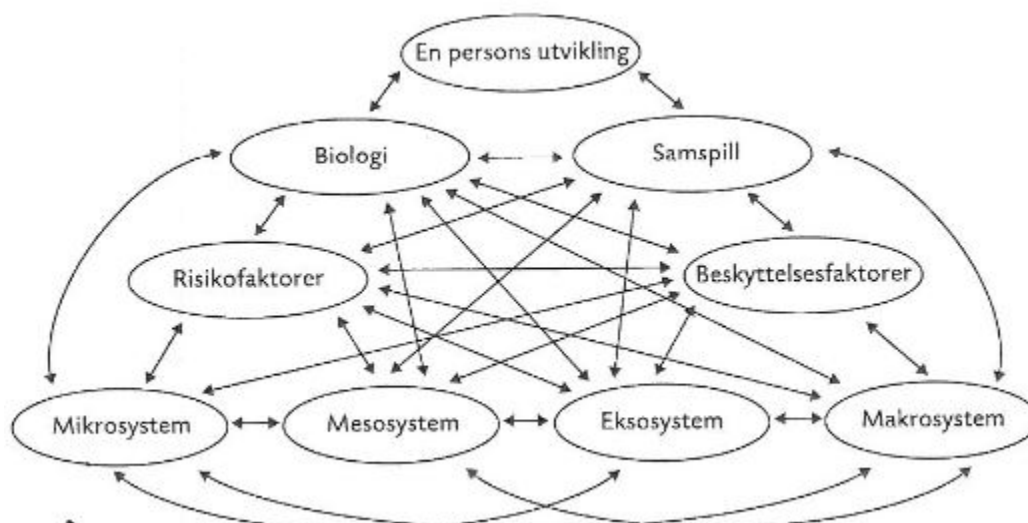
Denne oppgaven er delt inn i seks deler som leserne vil bli guidet gjennom. Oppgaven begynner med innledning i kapittel en. I kapittel to presenteres teoretisk rammeverk og tidligere forskning som er valgt for å belyse problemstillingen. I kapittel tre presenteres metode og valg knyttet til metode. Her beskrives også prosessen i forskningsarbeidet og etterarbeidet med datamaterialet. I fjerde kapittel presenteres funn gjort i studien. I femte kapittel diskuteres funn i studien i lys av teori og tidligere forskning. Til slutt i kapittel seks avsluttes oppgaven med en oppsummering av funn, hva som kunne vært gjort videre og begrensninger med studien.

2 Teoretisk rammeverk og tidlige forskning

Hensikten med studien er å få innsikt i, og kunnskap om hvordan det oppleves å vokse opp med mor og/eller far som er rusavhengig. I tillegg det å få kunnskap om hvordan barn av rusavhengige opplevde sin skolegang og hvilke tanker eller ønsker de hadde hatt i møte med skolen. I dette kapittelet vil jeg presentere studiens teoretiske rammeverk. Teoriene som er valgt handler om: transaksjonsmodellen, skolen som kontekst, positiv psykologi, resiliens, sosial støtte og mentaliseringskapasitet. Transaksjonsmodellens fokus på risiko og beskyttelsesfaktorer presenteres for å kunne fremheve at individ og miljø er tett knyttet sammen, både for å forstå det som skjer i systemene og hvilken påvirkning systemene har på hverandre. Videre følger teori om skolen som kontekst og dens betydning for eleven. Deretter presenteres tre viktige faktorer i forhold til best mulig utvikling for disse barna; sosial støtte og dens betydning, resiliens hos barnet og mentaliseringskapasitet hos læreren i møtet med barnet. Jeg vil også presentere tidligere relevant forskning, utover det som allerede er presentert i innledningskapittelet.

2.1 Transaksjonsmodellen

Transaksjonsmodellen er en modell som kan brukes for å forstå hvordan individ og miljø gjensidig påvirker hverandre. Modellen viser hvordan systemene rundt individet henger sammen og virker inn på hverandre (Drugli, 2019). Det er Sameroff og Chandler som blir regnet som opphavsmennene til transaksjonsmodellen. Modellen er en teoretisk modell og en paraplymodell. Mikrosystemene representerer miljøer barnet oppholder seg i til daglig; familie, skole, nærmiljø og fritidsarenaer. Mesosystemet er to eller flere mikrosystemer, samt relasjoner og prosesser mellom disse. Eksosystemene har indirekte påvirkning på barna, som for eksempel skole-hjem samarbeid og forhold på arbeidsplass til foreldre. Makrosystemet er mer overordnet, på samfunnsnivå og gjelder for eksempel lovendringer. Den inkluderer også livsstilen hos innbyggerne i samfunnet (Kvello, 2012). Disse systemene har ulike koblinger.

Figur 1. Utviklingsprosesser i transaksjonsmodellen (Kvello 2012, s. 80).

I møte med barn av rusavhengige, kan vi si noe om hvilke faktorer som kan være til hjelp og hva som kan gjøre situasjonen utfordrende for dem. Begrepene risiko- og beskyttelsesfaktorer benyttes i denne sammenheng (Kvello, 2019). Risikofaktor er en faktor som øker faren for å utvikle vansker, mens en beskyttelsesfaktor demper risiko for utvikling av vansker når en eller flere risikofaktorer er tilstede. Det er de vedvarende risikofaktorene som er skadelige eller som sterkt preger barns utvikling. Risiko- og beskyttelsesfaktorer kan være genetiske, biologiske, mentale, miljømessige og sosiale faktorer. Kunnskap om beskyttelses- og risikofaktorer kan være med på å oppdage og gi barn hjelp tidligst mulig (Kvello, 2012). Menneskesynet som presenteres i transaksjonsmodellen er et biopsykososialt menneskesyn som handler om at «mennesket er et resultat av påvirkning og forutsetninger i forhold til biologi, psykologi og miljø» (Kvello, 2019 s. 23).

Bronfenbrenners (1979) utviklingsøkologiske teori vil også kunne innlemmes i transaksjonsmodellen, både på grunn av at person og miljø står i et gjensidighetsforhold og at både person og miljø kan endres over tid (Kvello, 2019). Tidlig valgte Bronfenbrenner en tverrfaglig og helhetlig forståelse av menneskelig utvikling (Bø, 2018). Han definerer utviklingsøkologi som prosessen mellom individet i utvikling og konteksten eller miljøene individet omgir seg med (Ruud et al, 2015). Han ser for seg det økologiske miljøet, billedlig som et sett med russiske Matrjosjka dukker, hvor den minste dukken kan puttes i den neste dukken og så videre (Bø, 2018). I Bronfenbrenners modell vil samfunnets verdisyn og kultur, i makrosystemet, påvirke de andre systemene og legge grunnlaget for individets opplevelser (Ruud et al., 2015). Teoriene peker blant annet på at det må tilrettelegges både i nærmiljø, men også i storsamfunnet for at man for eksempel kan bedre individets helse (Bø, 2018; Kvello, 2019).

Begrepet miljø har en vid definisjon i transaksjonsmodellen og det er det sosiale miljøet, de mellommenneskelige relasjoner som vektlegges mest (Kvello, 2012). I denne studien vil hovedfokuset være på mikrosystemene hjem og skole. Kjennetegnet ved et mikrosystem eller en enhet, er at det inneholder personlige relasjoner. Aktiviteter og roller er også viktige «byggeklosser» i mikrosystemene (Bø, 2018; Kvello, 2012). Både risiko- og beskyttelsesfaktorer virker inn på hverandre og samspillet med miljøene. Derfor er kunnskap om disse viktige for hvordan man best kan ivareta denne elevgruppen i skolen. For eksempel vil hjemmeforhold som søvn, kosthold, struktur, varme og oppfølging henge sammen med skolefaglige prestasjoner. Eksempler på beskyttelsesfaktorer knyttet til en person som vokser opp med foreldre som har en rusavhengighet, kan være andre trygge voksne i nærmiljøet, god selvregulering og lett temperamentsstil (Hansen, 2004a). Risikofaktorer kan være manglende tilknytning til viktige voksne, miljø eller vennekrets med dårlig påvirkning, mobbing, mangel på rammer, struktur og regler som gjør det utrygt (Olsen & Traavik, 2017).

Risiko og beskyttelsesfaktorer er nødvendigvis ikke det motsatte av hverandre, men de er i et samspill og kan øke eller redusere hverandre. Yngre barn som er avhengige av foreldre vil være mer sårbare i forhold til risikofaktorer knyttet til foreldre. Eldre barn vil kunne ha venner som beskyttelsesfaktorer, eller risikofaktor som i form av gruppepress og mobbing (Amundsen & Melkeraaen, 2015). Barn av rusavhengige kan ofte oppleve mye voksenansvar/overansvarlighet, lavt selvbilde, utviskede generasjonsgrenser og lojalitetskonflikt (Hansen, 2001).

Beskyttelsesfaktorer eller støtte for barn av rusavhengige handler ifølge Wagensteen (2020) om tre sentrale områder (1) å ha et trygt hjem, enten innad i familien eller

utenfor den med fokus på beskyttelsen fra foreldres rusing. (2) Relasjoner til viktige personer som har vært med å skape trygghet og kontinuitet. Ofte var det slektninger som ble nevnt. (3) Respektfulle og gode samtaler med profesjonelle som kunne hjelpe dem å skape sammenheng og mening. Wagensteen (2020) fremhever at personer i det private og offentlige kan spille en viktig rolle i forhold til livskvalitet for barn av rusavhengige.

2.2 Skolen som arena i møte med barn av rusavhengige

Et av barns mikrosystemer er skolen. Skolen er i forbindelse med makrosystemet og nærmiljøet rundt skolen, den er dermed ikke en isolert enhet (Imsen, 2020). Alle barn som vokser opp i Norge har både rett og plikt til grunnskoleopplæring, jmfør opplæringsloven § 2-1. Skolen skal ivareta tre ulike opplæringsprinsipper som gjelder all opplæring for alle elever. Det innebærer inkludering, tilpasning til den enkelte elevs læreforutsetninger og at den skal være likeverdig (opplæringsloven, 2017). I 2017 kom § 9-A inn i opplæringsloven. Den omfatter retten til et trygt og godt skolemiljø, det vil si alt som spiller inn på en skolehverdag. Det er elevens subjektive opplevelse, eller elevens stemme, som er hovedfokus og det som vektlegges i forhold til et trygt og godt skolemiljø. Kunnskapsløftet som er skolen sin skolereform har fått tre tverrfaglige tema som skal knyttes inn i alle fag: folkehelse og livsmestring, demokrat og medborgerskap og bærekraftig utvikling. Denne fagfornyelsen ble delvis innført fra 01. januar 2020 (Kunnskapsløftet, 2020).

Både klassestørrelse, voksentetthet, klasseledelse, klasse- og arbeidsmiljø og relasjon til lærere vil være spesielt viktig for at barn av rusavhengige skal ha en trygg og god skolehverdag. Dette gjelder også i forhold til å føle trygghet, tilhørighet, vennskap, samt voksne som vil dem vel, har tid og som ser dem. Det har de siste årene vært mer fokus på betydningen av relasjonen mellom lærer og elev. Forskning viser at denne relasjonen har betydning for elevens motivasjon, trivsel og læring (Skaalvik & Skaalvik, 2018). Sosial støtte og følelse av tilhørighet er også avgjørende for en god skolehverdag.

For barn av rusavhengige, med den uforutsigbarheten og skiftende omsorg det kan innebære, kan skolestart være positivt. Her får elevene først og fremst være vanlige barn (Sundfær, 2012). I følge Sundfær (2012) ser både Rutter og Bronfenbrenner barns skolestart som et vendepunkt som kan virke beskyttende og være positivt for de som har det utfordrende hjemme. Samtidig mangler de ofte støtte fra familien både til fritidsinteresser og skolearbeid. Dette kan føre til tilkortkommenhet og nederlag når de kommer opp i høyere klasser (Sundfær, 2012). Skolens fokus på selvstendighet og selvdisiplin kan være ekstra utfordrende for denne gruppen siden mange av dem ikke får nok støtte eller oppfølging fra foreldre (Haugland et al., 2015).

Hansen (2001) påpeker at det ikke er skolen sin oppgave å behandle barnet eller familien, men at vi må fange opp, samtale med og eventuelt hjelpe til så de blir henvist til andre instanser. På den måten har skolen et ekstra ansvar i forhold til barn av rusavhengige eller andre utfordringer. For læreren vil det være ulik tilnæringsmåte til barna ut fra om foreldrenes rusavhengighet er kjent eller ikke (Kvarme, 2017) og elevens egen fremtoning. Et godt samarbeid med skolehelsetjenesten vil kunne være avgjørende for eleven.

2.3 Positiv psykologi

På 1990-tallet kom en ny epoke innen psykologi. Martin Seligman (2009) mente at psykologien trengte å ta et nytt skritt, og ville derfor studere lykke ut fra et vitenskapelig ståsted. Hans arbeid og forskning rundt fenomenet optimisme har drevet frem bevegelsen positiv psykologi. Hovedfokus er menneskets livskvalitet, studier av det gode liv og positive egenskaper (Seligman, 2009). Positiv psykologi er ikke en erstatning for noe annet, men det er et supplement til det som allerede finnes. Den søker etter å oppmuntre til aksept på egen fortid og optimisme på fremtiden. Positiv psykologi er opptatt av muligheter, ressurser og styrker og den representerer dermed et skifte i hvordan man nærmer seg menneskers fysiske og psykiske helse. Den er like opptatt av å utvikle styrker som å minske eller overvinne svakheter. Det er mulighetene som er i fokus, og ikke begrensningen (Risberg, 2014). Positiv psykologi er med andre ord ressursfokusert og opptatt av hva som fremmer mental helse (Nyheim, 2015). Den er opptatt av følelser som kan gjøre livet mer meningsfylt. I studien er dette perspektivet relevant i forhold til deltakerne og en ny måte å se enkeltmenneske på. Det var også naturlig å ta det med i forhold til at deltakere er valgt med tanke på å ha fått et godt liv, og fokus på hva som gjør at noen klarer seg bedre enn andre. Definisjonen av hva som er et godt liv, forsøkes å ikke være for streng (Seligman, 2009).

Innenfor positiv psykologi har man vært opptatt av posttraumatisk vekst. PTG er betegnet som en psykologisk transformasjon, som følge av stressende omstendigheter. Det kjennetegnes ved den selvforbedringen man kan gjennomgå etter å ha opplevd utfordringer eller traumer i livet. Det er en forståelse av at smerte kan ha en hensikt og være gunstig. PTG er i tråd med prinsippene for positiv psykologi og de utfyller hverandre på den måten at den holder for alle personlighetstyper og egenskaper (Chowdhury, 2021). For mennesker som har vært gjennom traumer eller ekstreme hendelser kan det gi dem en styrke og en trygghet på at de er i stand til også å mestre nye utfordringer. Det kan gi grobunn for økende fungering, bedre relasjoner til andre, nye prioriteringer, dypere mening med livet og økt åndelig bevissthet (Søftestad & Andersen, 2014). I møte med ekstreme hendelser utfordres man til å finne ressurser i seg (Eidhammer, 2014). Mange vonde opplevelser i oppveksten kan gjøre at man får store utfordringer senere i livet. Noen kan oppleve en PTG, men det er ikke noe som er enkelt, og det må derfor ikke oppfattes som at ekstreme hendelser romantiseres. Det er viktig å ha kunnskap om begge deler og dermed se muligheten for å lære.

2.4 Resiliens

Noen barn har på tross av betydelige risikofaktorer over tid likevel klart å utvikle seg godt. Tidligere ble betegnelsen «løvetannbarn» mye brukt om disse barna. Så ble begrepet motstandsdyktige eller uovervinnelige benyttet (Olsen & Traavik, 2017). I dag brukes begrepet resiliente barn, om den samme gruppe barn (Kvello, 2019). Ordet resiliens betyr spenst eller elastisitet, og handler om evnen til å hente seg inn. Det er en fornorsking av ordet «recilience» (Sjøkvist, 2014). Begrepet er knyttet tett opp mot mestring (Sælbakke, 2018). I denne sammenheng handler det om hvordan barn på tross av at de er utsatt for flere risikofaktorer som mishandling, omsorgssvikt, rusmisbruk og/eller psykiske problemer hos foreldre, likevel klarer å få en positiv utvikling. Resiliens kan forekomme som et engangsfenomen, eller som en prosess som vedvarer. Resiliens kan oppstå emosjonelt, atferdsmessig eller intellektuelt (Olsen & Traavik, 2017). Barnet må ha en positiv utvikling på tross av risiko som normalt fører til psykososiale vansker. Sagt på en annen måte er det en god tilpasning til vanskelige situasjoner eller forhold.

Resiliens må ses i et samspillsperspektiv mellom det som er iboende i barnet og dets omgivelser (Olsen & Traavik, 2017). Teorien prøver å finne svar på hvorfor noen klarer seg på tross av at risikofaktorer har preget oppveksten deres (Sjøvik, 2014).

Mye av resilienstenkningen bygger på Antonovsky (2012) sin teori om salutogenese og hans beskrivelser av opplevelse av sammenheng og mening (OAS), eller Sense of Coherens. Salutogenese handler om hva som bidrar til en god helse. Fokuset er knyttet til mulighetene man har, fremfor begrensningene. Det å ha tro på egne krefter og en god selvoppfatning er sentralt i OAS (Olsen & Traavik, 2017). Få hjelp til å forstå situasjonen, få tro på at situasjonen er håndterbar og finne mening i å prøve å finne en løsning på en krevende situasjon, er suksessfaktorer i en krevende livssituasjon (Olsen & Traavik, 2017).

Jeg har i begrepsavklaring i kapittel en redegjort for hva som ligger i begrepet å ha «klart seg bra», eller ha et «godt liv» som jeg har valgt å bruke. Dette fordi vi alle har liv som går litt opp og ned. Resiliens er ikke det samme som å ha en svært god fungering, men utviklingen vil defineres som positiv, sett i lys av belastningene barnet har hatt (Olsen & Traavik, 2017). Resiliensfaktorene må også sees i lys av risikofaktorene barnet har vært eksponert for. Når det gjelder barn av rusavhengige i skolesammenheng, vil styrking av elevens mestringsfølelse og økt selvfølelse være sentrale resiliensfaktorer (Olsen & Traavik, 2017).

2.5 Sosial støtte og mentaliseringskapasitet

Sosial støtte som en beskyttelsesfaktor er et gjennomgangstema innenfor resiliensforskning. Det er sammen med andre at resiliens utvikles (Borge, A.I. H., 2019). I ulike studier om resiliens er det funnet tre hovedgrupper av beskyttende faktorer. Disse er sosial støtte, barnet egne ressurser i form av egenskaper og ferdigheter, og kulturell og eksistensiell støtte (Sjøkvist, 2014). Forskning har dokumentert at sosial støtte er svært viktig både for fysisk og psykisk helse og livskvalitet (Haugland, et al., 2015). Sosial støtte betegnes som faktorer i nettverket rundt barnet eller tilgjengelig assistanse, som ofte er et vennskap. Det være seg familie, venner, naboer, frivillige organisasjoner og det profesjonelle nettverket, som for eksempel lærere. Størrelse, balanse og følelsmessig klima er faktorer som beskriver kvaliteten på støtten. Både mengde og type kontakt er avgjørende, altså både kvantitet- og kvalitetskontakt (Sjøvik, 2014). I skolesammenheng er det også snakk om de sosiale prosesser som bidrar til sosial og faglig utvikling for eleven (Federici & Skaalvik, 2013). Sosial støtte kan være en beskyttelsesfaktor for barn av rusavhengige. Støtten kan i denne sammenheng være emosjonell eller faglig. En støttende lærer viser både emosjonell og faglig støtte (Drugli, 2019). Elever som opplever en nær relasjon med læreren vil ofte være mer motivert for læring (Sælebakke, 2018).

Alle mennesker har en egenskap til å forstå egen og andres mentale tilstand og atferd, og det er denne egenskapen som kalles mentalisering (Brandtzæg et al., 2019). Ingrid Lund (2012) betegner mentalisering som et samlebegrep om fortolkning av egen og andres meningsfulle ytringer om behov, ønsker, følelser og fornuft. Kvello (2019) sier mentalisering handler om å forstå seg selv og den andre, gjennom å forsøke å finne ut hva en selv og den andre vil formidle. I samhandling med andre «leser» man den andres ord, væremåte og handlinger ut fra vårt eget filter. Det foregår da en subjektiv fortolkning av det som blir sagt og gjort (Lund, 2012).

Mentalisering kan være ubevisst, ved at man går på autopilot, eller man kan være det bevisst og gå over på manuell kontroll (Lund, 2012). Lund (2012) trekker frem evnen til å ha et objektivt blikk på seg selv, altså å kunne se seg selv utenfra, eller være selvrefleksiv. Lærere med stor mentaliseringskapasitet vil ha en bedre forutsetning for å «være sammen», å tune seg inn på barnets følelser som kalles affektinntoning (Brandtzæg et al., 2019). Det handler om å se eleven innenfra og seg selv utenfra og justere seg etter hvordan eleven reagerer (Sælebakke, 2018).

Wagensteen (2020) studerte hvordan barn av rusavhengige forsøker å skape mening knyttet til foreldres bruk av rusmidler, og konkluderte med at rusavhengighet er sammensatt og komplisert. Barn av rusavhengige og foreldre i rusbehandling har behov for samtaler der de kan få hjelp til å skape mening i det som virker uforståelig og vanskelig for dem. Lærere som eleven har en trygg og god relasjon til, kan være en trygg *havn* og en samtalepartner til hjelp og støtte (Særbakke, 2018; Brandtzæg et al., 2019).

Barn av rusavhengige er en stor gruppe i dagens samfunn. For å fange opp, forstå og lettere kunne hjelpe, trenger vi kunnskap både om hva vi skal se etter og hvordan vi best kan hjelpe, også utfra lovverket i skolen. Det å ha kunnskap om ulike roller barn kan ha, og mekanismene som kan oppstå i familier hvor det er rusmisbruk vil være til hjelp. I møte med barn må vi ikke bare se skolen isolert, men i sammenheng med andre arenaer barnet oppholder seg i. Av den grunn valgte jeg å bruke transaksjonsmodellen for å belyse sammenhenger og hvordan ulike faktorer virker på hverandre. Ønsket har vært at studien skal ha et positivt fokus, både i forhold til deltakere i intervjuene, at de har hatt en viss grad av resiliens, og klart seg bra i livet, samtidig som det gjenspeiler seg i teorivalg. Derfor inneholder teoridelen også et eget avsnitt om positiv psykologi. Siden ansvaret i en relasjon alltid ligger hos den voksne, er relasjonskompetansen, sosial støtte og mentaliseringskapasitet veldig viktig.

2.6 Tidligere forskning

Som tidligere nevnt er det gjort lite forskning på barn av rusavhengige, og spesielt knyttet til systemet og hvordan de blir ivaretatt. Jeg har valgt ut tidligere forskning på feltet som kan knyttes opp mot denne studien. Eli Marie Wiig (2018) har studert generasjonsoverføring i forhold til rusavhengighet i sin doktorgradsavhandling. Her skriver hun blant annet om risikofaktorer knyttet til barnets oppvekst. Hun påpeker at det er forhøyet risiko for barnet når det er mor som har et rusproblem, sammenliknet med at det er far. Det handler både om biologisk sårbarhet grunnet genetikk og/eller ruseksponering i fosterlivet. Når det er mor som er rusavhengig, er barna blant annet mer utsatt for omsorgssvikt og mishandling, og de har større risiko for selv å utøve vold mot andre eller å få barn som tenåringer. Det er større risiko knyttet til at det er mor som har rusproblemet og det er spesielt knyttet til at det i vår kultur ofte er mor som har den sentrale rollen som omsorgsgiver. Andre grunner studien peker på er at far ikke i samme grad er kompensierende, at kvinners rusmisbruk utvikler seg raskere og på mange måter ofte er mer belastet enn for menn, samtidig kan det se ut som de er mer motvillige til å søke hjelp. Her viser hun også til forskning som påpeker at rutiner og struktur i hjemmet er en beskyttelsesfaktor for barn av rusavhengige. Mens risikofaktorer er at rusavhengige foreldre ofte har høy grad av uforutsigbarhet og mye konflikter i familien.

Turid Wagensteens doktorgradsstudier (2020) konkluderer med at stigma og skam knyttet til foreldreskap og rusavhengighet kan stå i veien for at barna får nødvendig

beskyttelse, kontinuitet i viktige relasjoner og meningsskapende samtaler med trygge voksne. I behandling blir barn sjelden invitert inn til barne- eller familiesamtaler. Det er også manglende kompetanse på å snakke med barn. Hun sier at noe av det som kunne vært gjort i forlengelsen av hennes studie eller videre forskning, er å se på skolen og lærerens rolle knyttet til disse elevene.

Bodil Bergersen (2015) har i sin masteroppgave forsket på emosjonell støtte i klasserommet. Resultatet av studien viser at lærerne oppfatter emosjonell støtte som noe de gir elevene utenom det faglige, men som likevel har betydning for elevenes motivasjon for læring og deltakelse i klasserommet.

Sissel Tone Øie Eid (2010) har i sin masterstudie undersøkt hvordan voksne har opplevd å være barn av rusavhengige, og spurt om hvilke signaler de gav omgivelsene. Hun har intervjuet fem voksne om hvordan det var å være dem i en alder av 10 år. Hennes funn er knyttet til redsel, frykt for å gjøre feil, redd for livet sitt, bekymringer, at de lever i en fiktiv verden og at de lyver om alt og ingenting. Dette er signaler de selv mener voksne vil kunne se, om de ser etter og spør.

Alexanderson og kolleger (2017) har gjort en undersøkelse i Sverige knyttet til skolens evne til å oppdage og gi støtte til barn av rusavhengige. Formålet med denne rapporten var blant annet å inspirere flere skoler til å øke sin evne både til å oppdage, men også støtte barn av rusavhengige. Det ble gjennomført en undersøkelse blant alle skoleansatte og deretter gjort intervjuer. Ut fra dette ble det dannet prosjektgrupper på skolene som gjennomgikk et undervisningsopplegg og satte i gang arbeid med en handlingsplan for sin skole. Samtidig med dette fikk lærerne kompetanseheving på området. Det ble også gjort intervju av 20 ungdommer som hadde vokst opp med foreldre med rusavhengighet. Noen unge fortalte at de la mye arbeid i å komme seg gjennom skolen og prestere godt, slik kunne de skjule problemene sine, hvis de beholdt fasaden. Intervjuene viste at elevene kan gå gjennom grunnskolen uten at problemene hjemme oppdages. I andre tilfeller visste skolen om problemene, men støtten var fortsatt fraværende. Noen opplevde at de bare fikk støtte knyttet til problemer på skolen, men anså den likevel som svært nyttig.

Mohaupt og Duckert (2010) har studert barn av rusavhengige med fokus på prenatal eksponering til rusmidler og vold i nære relasjoner. De betegner dem som to sentrale risikofaktorer for utviklingen av psykiske problemer hos barn av rusavhengige. De konkluderer blant annet med at betydningen av å fange opp barn av rusavhengige så tidlig som mulig er avgjørende, for å få skjermet dem fra andre risikofaktorer. I ytterste konsekvens kan det bety adskillelse fra sine biologiske foreldre.

I en studie av Solis med flere (2012) påpekes det at foreldrealkoholisme er konsekvent forbundet med dårligere akademisk funksjon, inkludert lavere karaktergjennomsnitt, økt karakterbevaring og manglende utdanning. I gjennomsnitt viser barn av alkoholikere svakere ytelse i lesing, staving og matematikk i tidlig og mellom barndom sammenlignet med jevnaldrende. Prenatal eksponering kan være en innflytelsesrik faktor i disse akademiske og kognitive underskuddene. Sønner i rusfamilier viser mer antisosial atferd og større andel begynner å ruse seg. Det fører til høyere risiko for akademisk svikt. Mange faktorer tar høyde for at det er sammenheng mellom rusavhengighet hos foreldre og faglige vansker hos barna. Sammenlignet med jevnaldrende viser barn av rusavhengige økt grad av angst, depresjon, opposisjonell atferd, atferdsproblemer og aggressiv atferd, samt lavere grad av selvtillit og sosial kompetanse. Det vises også til at

barn av foreldre i metadonbehandling også i større grad har problematferd enn jevnaldrende.

Barn av rusavhengige har stor risiko for negative utfall, selv om flere av risikofaktorene ligger utenfor selve misbruket, som depresjon og konflikt i hjemmet. Faktorer som minimerer risikoen, både for den sosiale og emosjonelle funksjon, er at den rusavhengige slutter å ruse seg, eller å ha en (ikke to) foreldre som er rusavhengig. Barn av alkoholisererte foreldre viser en spesifikk og unik risiko for tidligere utbrudd av stoffbruk, raskere akselerasjon i mønstrene for stoffbruk og høyere grad av rusproblemer enn andre barn.

Tips som ble gitt rettet mot lærere for å forbedre evnen til å oppdage og støtte barn av rusavhengige, handlet om den individuelle responsen, tørre å spørre mange ganger, men ikke synes synd på eleven. Det handlet også om at tema som rus og overgrep hos foreldre, konsekvenser for barn ble lagt inn som en naturlig del av undervisningen. På denne måten kan barn lære at problemet eksisterer, at flere barn har lignende erfaringer og at det er hjelp å få.

I forhold til barn av rusavhengige kom det nasjonale føringer 19. juli 2009. Stortinget vedtok endringer i helsepersonelloven og lov om spesialisthelsetjenesten. Dette for at helsepersonell skal kunne identifisere, ivareta informasjon og oppfølgingsbehov for mindreårige barn som er pårørende (helsepersonelloven § 10 a). Loven gjelder pasienter som har en alvorlig somatisk sykdom/skade, psykisk sykdom eller rusavhengighet. Loven skal sikre at barn som pårørende, har nok informasjon og nødvendig oppfølging. Denne lovendringen viser at barn som pårørende har fått en plass og blir tatt mer på alvor innenfor helsevesenet (helsepersonelloven, 2010).

Alle barn i den Norske skole har krav på et godt psykososialt miljø på skolen i henhold til opplæringsloven § 9 A-3 (Opplæringsloven, 2020). Dette innebærer mellommenneskelige forhold på skolen, det sosiale miljøet og elevenes opplevelse av lærings situasjonen. Elevens subjektive opplevelse er avgjørende for om han eller hun opplever å ha et godt psykososialt skolemiljø (Kunnskapsløftet, 2020). Hvis et barn ikke har det bra hjemme, kan det gå ut over elevens psykososiale miljø på skolen. Psykisk helse som læreforutsetning, er et viktig argument for at barn som pårørende skal tas på alvor og få mer fokus i skolen. Vi vet mindre om hvordan de vil bli møtt og hva de har behov for fra de voksne i møtet med skolen. Derfor er dette studiet relevant for fagfeltet.

3 Metode

Hensikten med denne studien er å få innsikt i, og kunnskap om hvordan det oppleves å vokse opp med mor og/eller far som var rusavhengig. I tillegg det å få kunnskap om hvordan barn av rusavhengige opplevde sin skolegang og hvilke tanker eller ønsker de hadde hatt i møte med skolen. I dette kapitlet beskrives og begrunnes valg i forhold til metode. Valgene er tatt med den hensikt for best mulig å kunne svare på problemstillingen. Denne delen av oppgaven starter med vitenskapsteoretisk ståsted, metodevalg og kort om kvalitativ metode og kvalitativt intervju. Videre sies noe om planleggingsprosessen med rekruttering av deltakere, intervjuguiden og selve gjennomføringen av intervjuene. Så følger prosessen med transkribering og hvordan analysere datamaterialet. Avslutningsvis redegjøres det for forskerrollen og forskerens forforståelse, og til slutt drøftes studiens kvalitet og forskningsetikk.

3.1 Kvalitativ tilnærming

Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder utfyller hverandre på mange måter (Kleven & Hjordemaal, 2018). Prioriteringene i metodene er ulike, både i forhold til innsamling av data, men også i forhold til analyse og tolkning av resultat. Kvalitative metoder har styrker som handler om å forstå, mens kvantitative studier i større grad handler om å forklare sammenhenger (Thagaard, 2018). I tillegg handler kvalitativ metode om nærhet og fleksibilitet (Kleven & Hjordemaal, 2018). Jeg ønsket å studere livet fra innsiden og ønsket å oppnå forståelse av opplevelsen av å vokse opp med far eller mor som rusavhengig. Nærheten til deltakerne og fleksibiliteten i intervjusituasjonen gjør at man som forsker kan få tilgang på kunnskap man ellers ikke ville fått (Kleven & Hjordemaal, 2018; Thagaard, 2018). Oppgaven vil i stor grad være drevet av empirien og har derfor en induktiv framgangsmåte (Tjora, 2018).

3.1.1 Fenomenologisk-hermeneutisk vitenskapsteoretisk ståsted

Studien har et fenomenologisk-hermeneutisk vitenskapsteoretisk ståsted. Fenomenologi er en filosofisk og sosiologisk retning. Den kjennetegnes av fokuset på hvordan situasjoner og fenomener oppleves (Tjora, 2018). Den tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen og å forstå en dypere mening i enkeltpersoners erfaringer (Thagaard, 2018). Fenomenologien bygger på antakelsen om at realiteten er slik folk oppfatter at den er, og man må derfor sette sin egen forforståelse litt til side, for å kunne beskrive fordomsfritt (Kvale & Brinkmann, 2015). Det legges vekt på å beskrive det som er felles ved deltakernes erfaringer i prosjektet (Thagaard, 2018). I min forskning vil det være både beskrivelser og fortolkninger. Derfor er det naturlig at utgangspunktet er fenomenologisk, men også hermeneutisk.

Hermeneutikk betyr å tolke eller fortolke (Kleven & Hjordemaal, 2018). Det finnes altså ikke en sannhet, men fenomenene kan tolkes på ulike måter (Thagaard, 2018). Utgangspunktet er å finne metoderegler for hvordan tekstmateriale kan fortolkes. Tekstfortolkningen foregår ved en vekselvirkning mellom helhet og del, som en sirkel eller en spiral. Delene kan forstås i lys av helheten (Thagaard, 2018). Hermeneutikk beskrives også som en filosofisk begrunnet forskningsmetode (Kleven & Hjordemaal, 2018). Ved en hermeneutisk tankegang prøver forskeren å finne gyldige fortolkninger,

men samtidig oppmerksom på at resultatet av analysen vil avhenge av både spørsmål som stilles og kontekst (Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2018). Jeg vil derfor ha med meg egen forforståelse inn i tolkninger, og må være det bevisst gjennom hele prosessen. I følge Thagaard (2018) er tolkning av intervjutranskripsjoner en dialog mellom forsker og tekst, for å finne meningen teksten formidler. I denne studien er den subjektive opplevelsen og deltakernes erfaringer utgangspunktet. Til en viss grad vil det beskrive det som er felles ved deltakernes erfaringer, men også ulikheter.

I tråd med fenomenologisk tilnærming er det deltakernes opplevelse og perspektiver som har fokus i denne studien. Det fenomenet jeg undersøker er barn av rusavhengiges opplevelser av egen oppvekst og ivaretagelse i skolen. Det vil også være et fortolkende element i min forskning og derfor være en mer aktiv rolle enn i det fenomenologiske perspektivet. Ved å bruke et hermeneutisk-fenomenologisk ståsted vil resultatet av analyseprosessen være min tolkning av barn av rusavhengiges opplevelse av oppvekst og ivaretagelse i skolen. Det er fortsatt deres opplevelser jeg vil ha tak i, men samtidig min forståelse av disse opplevelsene.

3.2 Data innsamling gjennom kvalitative intervjuer

Siden jeg utforsker personers opplevelser og erfaringer, valgte jeg å bruke kvalitative intervju som metode (Thagaard, 2018). Kvalitative intervjuer tar utgangspunkt i et fenomenologisk perspektiv, der deltakerens opplevelser står i sentrum, og hvordan deltakerne selv reflekterer over sine opplevelser (Tjora, 2018). Fokus vil være på erfaringer og opplevelser og deres refleksjoner omkring egen situasjon. Jeg valgte å bruke en (delvis) strukturert intervjuguide fordi jeg ønsket å styres av tema i intervjuguiden men også av tema som ble tatt opp av deltakerne selv. Det vil si at min intervjuguide var ment å fungere veiledende. Dette ble opplyst om i oppstart av hvert intervju. Målet har vært å stille deltakerne mest mulig åpne spørsmål, og i analysen er jeg opptatt av å beskrive og fortolke det som skjer i utvalget. Jeg ønsker å gi rike beskrivelser, ikke bare utsagn, men også meningsaspektet ved innholdet (Thagaard, 2018).

Jeg lagde en intervjuguide for å kunne samtale med deltakerne i studien (Tjora, 2018) og for å sikre at alle kom innom noen av de samme temaene (Vedlegg 1). I arbeidet med intervjuguiden tok jeg utgangspunkt i en tidligere oppgave vi hadde på masterstudiet med kvalitativt intervju der jeg intervjuet en person om sin oppvekst med rusavhengige foreldre. Hadde først en idemyldring før jeg samlet og sorterte spørsmålene og stikkordene i tema. Målet var å lage åpne gode spørsmål. Guiden startet med oppvarmingsspørsmål, før den gikk over på tema som hjemmeforhold, skolehverdag, risiko- og beskyttelsesfaktorer og relasjoner. I utgangspunktet tenkte jeg at alle tema skulle ha stikkord knyttet til dem, og oppfølgingsspørsmål stilles underveis. Når intervjuguiden ble utformet lagde jeg flere spørsmål til hvert tema. Disse ble benyttet fleksibelt. Slik ønsket jeg å sikre at alle deltakerne svarte på samme tematikk, men med frihet i hvordan de vinklet det og mulighet for at alle kunne få sagt noe om hva som har vært viktig for dem. Intervjuguiden ble avsluttet med noen oppsummerende spørsmål og en naturlig avrundning av samtalen (Tjora, 2018). I informasjonsskrivet (Vedlegg 2) informerte jeg om at tidsrammen var satt til cirka en time. Begrunnelsen for å sette av såpass mye tid var at det ville være lettere å skape en mer avslappet stemning og at man med en romslig tidsramme ville gi deltakerne tid til å reflektere over meninger og erfaringer (Tjora, 2018).

3.2.1 Å intervju i et retroperspektiv

I denne studien vurderte jeg det mest hensiktsmessig å gjennomføre intervju i et retroperspektiv. Det vil si at intervjuene ble gjennomført med et tilbakeblikk på noe som har hendt før. I utgangspunktet tenkte jeg det ville være en fordel med unge deltakere og kort tidsintervall mellom intervju og deres oppvekst som barn/unge, samtidig kan det være bra for deltakeren å ha fått litt avstand til det som skulle snakkes om. Det kan også gjøre at det er mindre belastende å fortelle om i etterkant, enn om deltakerne var i situasjonen nå. Ulempe med å intervju i retroperspektiv kan være at deltakerne ikke husker så detaljert. Utfordringen med å bruke retroperspektiv kan også være at man «lett gjenkaller fortida gjennom et filter av begreper og tenkemåter de har tilegnet seg langt senere» (Repstad 1993 s.71). Med tanke på hvor utfordrende det var å rekruttere deltakere, tror jeg det ville blitt enda mer utfordrende om jeg skulle rekruttere noen som var i den situasjonen i dag, også forskningsetisk ville det blitt viktig å ta i betraktning belastningen det kan være for barn som står i en vanskelig livssituasjon, og deres sårbarhet. Samtidig kan det å la seg intervjues oppleves positivt ved at de blir sett og tatt på alvor. Det kan også føre til en mulighet for hjelp (Strandbu & Thørnblad, 2010).

3.3 Rekruttering og utvalg

I denne studien intervjuer jeg voksne om deres opplevelser i retrospektiv. Jeg ønsket å få frem barnas stemme i denne oppgaven, deres erfaringer og opplevelser med å vokse opp med foreldres rusavhengighet og gå i dybden på tema. Jeg ønsket å ha nær kontakt med deltakerne (Thagaard, 2018).

Jeg har benyttet kriteriebasert utvelgning. Dette betyr at personene ble valgt ut fordi de har erfaringer og opplevelser som er relevant i forhold til å besvare problemstillingen (Tjora, 2018). Følgende kriterier er deltakerne valgt ut fra: (1) Bodd sammen med mor og/eller far som er rusavhengig kortere eller lengre periode i oppveksten. (2) Personen lever et godt liv på tross av sin oppvekst. Innledningsvis er det satt noen kriterier for å ha et godt liv. Det vil si at det er fravær fra alvorlig form av psykiatrisk diagnose, evnen til å være i en jobb, eventuelt utdanning, sosialt nettverk og et selvrapportert godt funksjonsnivå. Det vil si at de har en viss grad av livskvalitet på tross av opplevelser og erfaringer de har med seg (Waaktaar & Christie, 2000).

Jeg kontaktet en organisasjon for brukere og pårørende for å få hjelp til å rekruttere deltakere. Organisasjonen sendte ut e-post, og de som ønsket å delta skulle ta kontakt med meg direkte. Dette for å sikre anonymitet. I forbindelse med rekruttering av deltakere, ble det sendt informasjonsskriv om prosjektet på e-post (Vedlegg 2). Fra første forespørsel fikk jeg kun én deltaker og måtte derfor prøve andre kanaler. Jeg kontaktet tre andre organisasjoner og fikk svar fra seks stykker som ville delta, men endte bare opp med at to av dem ble med. Flere av dem svarte ikke på e-post når jeg spurte om tidspunkt for intervju. Derfor ble det ny e-postrunde til to organisasjoner og telefon til en bekjent. Til slutt endte jeg opp med syv deltakere. Mener utvalget gav variasjon i historiene, samt gode og rike beskrivelser. Valgte derfor å si meg fornøyd med antallet. Størrelsen på utvalget må vurderes i forhold til at det er stort nok til å gi større forståelse av utvalget fenomenet man studerer, og man snakker om et metningspunkt når man tenker at flere informanter ikke vil gi ny informasjon (Tjora, 2018). Utvalget er da tilstrekkelig. Kritikken vil kanskje være om jeg hadde nådd en metning eller ikke? (Malterud, 2017). Begrepet i seg selv kritiseres for å være for upresist (Tjora, 2018). Tidsressursen i forhold til å være ferdig med rapporten til tidsfristen var også et argument for å si seg fornøyd med de syv deltakerne.

Alle deltakerne er voksne (over 18 år) og har vokst opp med foreldres rusavhengighet. Seks av deltakerne, hadde begge omsorgspersonene med rusavhengighet/psykiske lidelser, og noen av disse hadde flere partnerbytter hos den av forelderen de bodde sammen med.

I utvalget var det både kvinner og menn i alderen 22-47 år. Det var fem kvinner og to menn. Gjennomsnittsalderen var 37 år. De fleste deltakerne er bosatt på Sørlandet. Det var deltakere med ulike erfaringer og opplevelser, alder, kjønn og «status i dag». Det er med på å gjøre datamaterialet rikere. En deltaker hadde jeg kjennskap til fra før. Deltakerne fikk fiktive navn: *Benedikte, Kari, Inger, Arne, Kamilla, Roger og Beata*, for å ivareta deres anonymitet. I dag er alle i jobb, frivillig arbeid eller tiltak. Flere av dem har jobbet, eller jobber med barn og unge med utfordringer.

3.4 Gjennomføring av kvalitative intervjuer

I utgangspunktet var planen å møte informantene fysisk, men av smittevern hensyn ble alle intervjuene gjennomført via internett, på Zoom eller Teams. Intervjuene var synkrone, som vil si at deltaker og forsker er på nett samtidig (Thagaard, 2018). Alle intervjuene ble holdt med både lyd og bilde, med unntak av ett med bare lyd. Deltakerne ble informert om når diktafonen ble slått av og på. Fordelen med digitale intervjuer er at informantene kan bo i større avstand til forsker, og det kan være lettere å finne tidspunkt. Valg av sted å møtes er avklart og det er tidsbesparende med tanke på reisevei. Ulempene med å ikke møtes fysisk, kan være avstanden ved at man er på hver sin skjerm og ikke i samme rom. I noen av samtalen var det forsinkelse i lyd og bilde som gjorde at turtakingen ikke alltid gikk like lett eller at vi snakket samtidig.

Temaet i samtalen var i stor grad privat eller personlig, så det kunne vekke sterke følelser. Det var derfor viktig at intervjuer ikke viste motstand mot noe av det informantene fortalte. Det kunne eventuelt ført til at dataene ble dårligere (Thagaard, 2018). Samtidig kunne mangel på fysisk interaksjon, fordi man sitter på hver sitt sted, gjøre at deltakerne følte seg mer anonyme og dermed kunne bli mer direkte og åpne (Tjora, 2018).

Intervjuene ble holdt i løpet av en periode på tre uker, og deretter transkriberte jeg alle fortløpende. Alle intervjuene startet med kort orientering om prosjektet og deres rettigheter før en kort presentasjon av deltaker og litt løs prat før vi startet på temaene.

Jeg merket i noen av intervjuene at jeg måtte presse meg selv litt i forhold til å vente, å ha det litt stille i pauser, ofte kom det mer eller nye vinklinger da. Jeg kjente også i noen av intervjuene at jeg måtte passe meg for å ikke havne i hjelperrollen, for eksempel når deltakere fortalte om sterke opplevelser som hadde vært vanskelig for dem. Jeg noterte også ned underveis deltakernes ansiktsuttrykk, bevegelser, smil og andre faktorer som kunne ha betydning for det de fortalte. Det at jeg har erfaring fra samtaler med mennesker i ulike livssituasjoner og erfaring med både rusavhengige og pårørende tror jeg vil være en fordel i forhold til lettere forstå det de forteller, kunne sette seg inn i situasjonen deres på en annen måte ved at enkelte ord, uttrykk, er kjente og at noe av «ruskulturen» er kjent.

Min opplevelse var at deltakerne var glade for å kunne fortelle om sine erfaringer og at de opplevde det som meningsfullt og fint.

Intervjuene varte alt fra 45 min til 1t 45 min.

3.5 Transkribering

For å kunne gjennomføre dataanalysen transkriberte jeg lydopptakene. Jeg valgte å ikke bruke dialekt. Jeg har i stor grad transkribert på bokmål, men tatt med dialektord eller uttrykk som jeg tenker har betydning for innholdet (Tjora, 2018). Dette også for å ivareta anonymitet hos deltakerne. Jeg valgte etter hvert å ta bort småord og avbrutte ord/setninger som var inkludert, slik at meningen med historiene som fortelles skulle bli formidlet bedre til leseren. Kanskje det kan gjør at noe, som for eksempel usikkerhet, blir borte i tolkningene.

Jeg bestemte meg tidlig for å gjøre transkripsjonen selv, for å bli godt kjent med innholdet i datamateriale og for å få det inn under huden (Kvale & Brinkmann, 2015). Det var en tidkrevende prosess, men også spennende, blant annet det å se seg selv litt utenfra i intervjusituasjonen. Jeg tenker i etterkant at det ville være bedre å transkribere mellom hvert intervju. Da hadde jeg nok endret litt på måten jeg stilte noen av spørsmålene på. Jeg merket underveis i transkribering, spørsmål som jeg kunne stilt annerledes, et spørsmål som flere strevde med å svare på, eller måtte spørre opp igjen. Jeg ønsket å transkribere kort tid etter intervjuet for å ha det friskt i minne og dermed få best mulig resultat. Det viktigste tapet ved prosessen fra intervju til transkribering er at man mister stemning og visuelle ledetråder (Tjora, 2018). Jeg håpet å få fyldige beskrivelser av hvordan det har vært å vokse opp med mor og/eller far som er rusavhengig, se på sammenhenger og finne faktorer som er viktige for lærere og ha kunnskap om i møte med disse barna.

Det transkriberte datamaterialet ble totalt på 128 sider.

3.6 Dataanalyse

For å analysere det transkriberte datamaterialet, valgte jeg å bruke tematisk analyse (TA) av Braun og Clarke (2013). I tematisk analyse er man på jakt etter mønster på tvers av intervjuer og man leter etter tema som er fremtredende i datamaterialet (Braun & Clarke, 2013).

Tematisk analyse kan være av induktiv (datastyrt) eller deduktiv (teoristyrte) form. En mulighet er også en kombinasjon av begge. Braun og Clarke (2006) hevder tematisk analyse er hensiktsmessig og nyttig når man ikke har gjort denne type analyse før. I tillegg virket det trygt å kunne følge en relativt enkel og konkret oppskrift.

Braun og Clarke (2006) beskriver stegene i modellen slik: (1) *Bli kjent med datamaterialet.* (2) *Lag de første kodene* (3) *Let etter tema* (4) *Gå kritisk gjennom temaer* (5) *Definer og gi temaene navn,* og (6) *Skriv rapporten.*

I *steg 1*, transkriberte jeg lydopptakene og ble på den måten bedre kjent med datamaterialet. Jeg skrev ut transkripsjonene og fikk lest de i papirform, samtidig som jeg skrev stikkord eller koder underveis. Etter det hørte jeg lydfilene mens jeg fulgte med på papirutgaven og kunne da notere litt underveis. Deretter brukte jeg ulike fargeblyanter for å markere sitater i fargekoder. Da hadde jeg fått en oversikt over det jeg synes var viktig i alle intervjuene. I *steg 2*, samlet jeg kodene og lagde et tankekart med cirka 100 koder. Så gikk jeg på nytt gjennom disse for å se hvordan kodene kunne samles i større grupper. Jeg vurderte disse gruppene og kodene opp mot problemstillingen. I *steg 3*, gikk jeg på nytt gjennom transkripsjonene og sjekket om det var noe jeg hadde oversett eller noe jeg nå mente kunne ha betydning for analysen. I denne delen av analysen startet jeg også med å se at alle deltakers stemmer kom frem

i materialet, både i koder og sitater. I *steg 4*, vurderte jeg kodene opp mot problemstillingen og lagde familiegrupper med koder som passet sammen. Det betyr også at noen av kodene ikke ble brukt. Hensynet til anonymitet og tema utenfor problemstillingen var grunner til å ikke ta med koder. I *steg 5*, definerte jeg tema ut fra svar på problemstillingen jeg analyserte meg frem til, som ble studiens funn. I *steg 6*, satte jeg i gang å skrive funnene (rapporten) som er funnkapittelet. Funnene ble (Tabell 1):

Hovedfunn:	Livet handlet i mange år om å overleve.	Skolen som fristed eller arena for bekymring?	Ser du meg og har du tid til meg?	Spør meg, selv om sannheten sitter langt inne!
Undertema 1:	Lojalitet og fasade.	Mestring eller nok en skuffelse?	Å bli behandlet som de andre.	Pågangsmot, tålmodighet, teater og god støtte.
Undertema 2:	Å ta de voksnes ansvar.	Vennskap og relasjoner.	Stabilitet og tid – to gode virkemidler.	Jeg tror egentlig at en ikke kan få nok hjelp.
Undertema 3:	Brudd og flyttinger.	Roller og skolebytter.	Den betydningsfulle ene.	
Undertema 4:	Skam, skuffelse og dårlig selvbilde.			

Tabell 1: Oversikt over funnene i studien.

Proessen i tematisk analyse er stegvis, men jeg vekslet litt fram og tilbake fram til steg 5. En utfordring gjennom analysen var blant annet teoretisk sensitivitet, altså å kunne se hva som er viktig i empirien (Braun & Clarke, 2006).

3.7 Forskerrollen og forforståelse

Som forsker har man med seg en forforståelse om tema man forsker på, som holdninger, fordommer, antakelser og så videre. Derfor er det viktig med evnen og viljen til å undersøke eget forskningsarbeid og hvordan personlige interesser og kunnskaper kan ha formet dette (Tjora, 2018). Fra sommerjobber og frivillig engasjement har jeg blitt kjent med flere historier til mennesker med oppvekster preget av rus hos foreldre. Mange av disse har gjort sterkt inntrykk og vært med på å styrke ønsket om å være til hjelp. Kvale og Brinkmann (2015) mener det er en forutsetning at forskeren har et visst nivå av kjennskap til forskningsfeltet for å vinne ny kunnskap. Rollen som forsker er preget av at jeg ikke har vært i samme situasjon som deltakerne, men jeg har forkunnskap og erfaringer som jeg tenker er en fordel. Jeg ser også på mitt menneskesyn som en fordel inn i forståelsen av problematikken og utfordringene det gir både for den som har et rusproblem og de pårørende. Utgangspunktet er et helhetlig menneskesyn, der mennesket har en iboende verdi og derfor er verdifullt i seg selv. Det at mennesket har en verdi i seg selv, gjør at jeg ser på alle mennesker med like stor verdi.

Ulempene kan være at jeg er forutinntatt på grunn av egne erfaringer, og at jeg tolker ut fra min forståelse og holdninger. Derfor var det viktig at jeg for eksempel spurte opp igjen om jeg var usikker på svaret, slik at jeg ikke la noen føringer ut fra min forforståelse. Utgangspunktet var å være åpen og nysgjerrig på den andres historie.

I forhold til forforståelsen min og eventuelle endringer underveis i prosjektet, har jeg latt meg berøre av deltakerne i studien, både over åpenheten om egen oppvekst, villighet til å dele vonde og vanskelige historier, men også evnen deres til å se sine foreldres perspektiv. Kanskje troen på at det kan gå bra for mennesker, selv med et vanskelig utgangspunkt, er styrket. Jeg har prøvd å forholde meg kritisk til min egen forforståelse gjennom arbeidet med denne studien, og har prøvd å formulere meg slik at respekten for alle kommer til uttrykk. Derfor har jeg også måtte justere på tekst der jeg har vært for sikker. Samtidig har jeg prøvd å være klar over at jeg kan overse nyanser på grunn av at de ikke samsvarer med mine erfaringer (Thagaard, 2018).

3.8 Forskningsetiske refleksjoner

Forskningsetikk defineres som verdier, prinsipper, normer og ordninger, som bidrar til å fastsette og regulere vitenskapelig virksomhet (Torp, 2018). Videre presenteres hensyn i denne studien i forhold til forskningsetikk som samtykke, konfidensialitet og tredjepersonsproblemet. Studien ble meldt inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD, prosjektnr.443351, Vedlegg 4).

3.8.1 Frivillig og informert samtykke

Fritt samtykke betyr at man ikke legger press på deltakerne, eller at det slår ut negativt for personen om den trekker seg fra studiet. Deltakerne må få tilstrekkelig informasjon på en nøytral måte og aktivt samtykke skriftlig (Ringdal, 2018). Dette sørget jeg for ved at deltakerne fikk informasjon via e-post om at de kunne trekke seg da de ble spurt om å være med. Etter å ha takket ja til å delta måtte de signere på informasjonsskrivet, og i oppstart av intervjuet ble de muntlig informert igjen. Både i forhold til frivillighet og at de kunne trekke seg når som helst uten å måtte forklare, uten at det skulle få noen negative konsekvenser, og også konfidensialitet.

I forbindelse med rekruttering av deltakere sendte jeg informasjonsskriv om prosjektet på e-post (Vedlegg 2). De som valgte å være med fikk det tilsendt på nytt for informasjon og underskrift før selve intervjuet ble gjennomført. Alle signerte samtykke og ingen av deltakerne har trukket seg underveis. I forkant av selve intervjuet snakket vi kort om hva samtykket innebærer og rettigheter deltakerne har.

3.8.2 Konfidensialitet og anonymitet

Alle opplysninger som blir samlet inn i et forskningsprosjekt skal behandles konfidensielt. Det betyr at deltakere ikke skal kunne identifiseres og at materialet oppbevares utilgjengelig for andre. Lydfiler ble lagret på minnepenn og slettet etter transkribering. Personopplysninger som navn og kontaktopplysninger ble oppbevart separat fra annet datamateriale. I prosjektet omhandler konfidensialitet både deltakerne, men også tredjeperson, som foreldre, lærere og andre. Deltakerne ble derfor bedt om å ikke bruke navn på familiemedlemmer og ikke dele deres helseopplysninger hvis det ikke var relevant for å forklare eller beskrive situasjonen eller hendelser. I transkripsjonene har deltakerne fått fiktive navn og stedsnavn er til en viss grad anonymisert. Alder på deltakerne er ikke knyttet til hver deltaker, heller ikke bosted og eventuell organisasjon de er knyttet til. Alt dette for å sikre deltakernes personvern.

I forkant av intervjuet fikk deltakerne informasjon om hvordan intervjuet ville foregå, anonymitet, hvordan dataene skal lagres og brukes, muligheten til å trekke seg når som helst og målet med oppgaven min. Alle deltakere fikk informasjonen skriftlig og måtte signere informert samtykke før intervjuene starter. Underveis kjente jeg på utfordringer med å velge ut det som betyr noe og hvilke sitater som skulle være med for å understreke funn. Analysen blir jo en forenkling av det totale datamateriale.

3.8.3 Mulige belastninger ved å delta

I og med at temaet jeg studerer kan være sensitivt og derfor kan vekke sterke følelser hos deltakerne, måtte jeg være godt forberedt, ekstra varsom og ha god tid til intervjuene. Et av målene var at informanten ikke skulle komme til skade (Tjora, 2018).

NSD skriver følgende på sine nettsider: «Den som foretar datainnsamling bør ha kompetanse til å gjøre dette på en slik måte at belastningen på deltakerne blir minst mulig. Man bør være forberedt på å håndtere eventuelle problemer som kan oppstå, både underveis og etter datainnsamling». I prosjektet måtte dette hensynet tas med i intervjuene, slik at belastningen ble minst mulig for deltakerne. I et av intervjuene gråt deltakeren. Jeg prøvde da å støtte og si at det var mulig å ta seg en pause om nødvendig. Det var en lett og god tone videre i samtalen.

3.8.4 Tredjepersonsproblemet

Ettersom prosjektet omhandler lærerens betydning for elever som vokser opp med foreldres rusmisbruk, vil det fremkomme opplysninger om både deres foresatte og noen lærere under intervjuene. I datamaterialet vil det for eksempel være helseopplysninger om foreldrene til deltakerne, derfor ble det også laget et informasjonsskriv til deltakernes foreldre (Vedlegg 3). Argumenter for å ikke informere foreldre, er i tilfeller hvor forholdet allerede er anspent eller det er konflikter. Begrunnelsen for unntaket vil være at det er utilrådelig at foreldrene får kjennskap til innhold i prosjektet av hensyn til forholdet til deres barn. Det ville vært svært krevende å få gitt informasjon til lærerne eller andre ansatte i skolen. Opplysningene som skal registreres om lærerne er kun indirekte identifiserbare, og vil ofte være i positivt fortegn. Derfor gav NSD klarsignal for ikke å informere disse. Alle som ble intervjuet ble bedt om å ikke bruke navn, og om å ikke gå inn på meget sensitive opplysninger eller foreldrenes helseforhold dersom det kunne unngås.

3.9 Studiens kvalitet

For å se på studiens kvalitet benytter jeg Tjora (2018) sine tre kriterier for kvalitet på; reliabilitet, validitet og overførbarhet. Begrepene reliabilitet, validitet og overførbarhet blir ofte løftet frem i diskusjoner rundt kvalitet i samfunnsvitenskapelig forskning (Kvale & Brinkmann, 2015). Kriteriene er laget ut fra kvantitativ forskning, så noe tilpasning i forhold til at det i denne studien er brukt kvalitativ metode.

3.9.1 Reliabilitet

Reliabilitet eller pålitelighet handler om kvaliteten på dataene. Hvor pålitelige er målingen av de enkelte personene ved tidspunktet målingene ble gjort på? Konsistens, stabilitet og nøyaktighet er stikkord her (Kleven & Hjørdemaal, 2018). Dette handler også om intern logikk eller sammenheng gjennom hele prosjektet (Tjora, 2018). Det handler om hvordan data er samlet inn, bearbeidet og brukt. Det at vi ikke møttes fysisk til intervju kan ha både fordeler og ulemper. Det at jeg hadde kjennskap til en deltaker fra før, hva vil det gjøre med analyse av data fra den personen? Andre faktorer kan være om

deltakerne har pyntet på sannheten, glemt eller fortrent, tidsaspektet fra oppvekst til intervjudtidspunktet, kan også spille inn i forhold til hvor pålitelig dataene er. Det kan også stilles spørsmål ved hvorvidt det er trekk ved undersøkelsen som har skapt de resultatene jeg har kommet fram til. Det å være transparent er et middel til pålitelighet. En gjennomsiktighet som gjør at leser ser og får så godt innblikk at de kan si noe om kvaliteten på forskningen (Tjora 2018). Jeg har derfor prøvd å være transparent og gi rike beskrivelser underveis i prosessen. Bruken av primærkilder vil også være med å øke reliabilitet. Det hjelper lite med flere sekundærkilder hvis alle viser til samme primærkilde (Kleven & Hjordemal, 2018).

3.9.2 Validitet

Validitet eller gyldighet handler om tolkning av data og gyldighet av resultater. Hvor har det eventuelt gyldighet? Det handler om en uttalelser sannhet, riktighet eller styrke (Kvale og Brinkmann, 2015). Det kan stilles spørsmål ved om man måler det man egentlig vil måle? Validitet vil si at man prøver å finne ut om det er en logisk sammenheng mellom de spørsmål man søker svar på og prosjektets utforming og funn (Tjora, 2018). Altså om spørsmålet blir besvart.

Jeg har sendt sitater som er brukt i funndelen til alle deltakere og fått tilbakemelding på om de kjenner seg igjen. Jeg gav også mulighet for å legge til eller kommentere om det var noe de ikke kjente seg igjen i. Denne strategien kalles for medlemsvalidering (Kvale & Brinkmann 2015).

Studien kan ha svakheter på grunn av «nybegynnerfeil», men for å unngå det i størst mulig grad, har jeg benyttet meg av litteratur fra forskere med erfaring. Jeg har også reflektert over om man har noe til felles med deltakerne, eller mye kunnskap og erfaring. Fordelene med å ha kunnskap og erfaring fra feltet er at man kan stille mer presise spørsmål, men man kan også være mer forutinntatt enn om man ikke har det (Tjora, 2018).

3.9.3 Overførbarhet

Overførbarhet handler om studiens nytteverdi. Er resultatene relevant utover de enhetene som er undersøkt, og i hvilken kontekst eller liknende gruppe mennesker er det i så fall relevant (Tjora, 2018). Studien har et begrenset omfang, og man kan derfor stille seg spørsmål om resultatene er overførbare til andre geografiske områder, liknende grupper, eller andre med samme oppvekst. Målet har vært å gi rike beskrivelser gjennom hele masteroppgaven, samtidig som deltakernes anonymitet blir ivaretatt. Overførbarhet handler om hvorvidt man kan kjenne igjen meningen, og om den gir innsikt av betydning. I forhold til denne studien tenker jeg at funnene i noen grad kan relateres til andre grupper barn, som barn av foreldre med psykisk uhelse og barn som er under barnevernets omsorg.

4 Presentasjon av funn

Denne studien handler om hvordan det oppleves og erfares å vokse opp med mor og/eller far som har en rusavhengighet. I tillegg er det å få kunnskap om hvordan barn av rusavhengige som vokser opp med foreldres rusmisbruk opplevde sin skolegang og hvilke tanker eller ønsker de hadde hatt i møte med skolen. I dette kapittelet presenteres funnene som er analysert frem ved hjelp av tematisk analyse. Problemstillingen for studien er: «Hvordan har barn av rusavhengige opplevd sin oppvekst og ivaretagelse i skolen?» Forskningssspørsmålene er: (1) *Hva kan opplevelser og konsekvenser være av å vokse opp med foreldres rusavhengighet være?* og (2) *Hvilken erfaring har barn av rusavhengige med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring?*

Funnene ble (Tabell 1):

Hovedfunn:	Livet handlet i mange år om å overleve.	Skolen som fristed eller arena for bekymring?	Ser du meg og har du tid til meg?	Spør meg, selv om sannheten sitter langt inne!
Undertema 1:	Lojalitet og fasade.	Mestring eller nok en skuffelse?	Å bli behandlet som de andre.	Pågangsmot, tålmodighet, teater og god støtte.
Undertema 2:	Å ta de voksnes ansvar.	Vennskap og relasjoner.	Stabilitet og tid – to gode virkemidler.	Jeg tror egentlig at en ikke kan få nok hjelp.
Undertema 3:	Brudd og flyttinger.	Roller og skolebytter.	Den betydningsfulle ene.	
Undertema 4:	Skam, skuffelse og dårlig selvbilde.			

Tabell 1: Oversikt over funnene i studien.

Det første temaet tar for seg noen av utfordringene og negative konsekvenser det kan ha å vokse opp med foreldres rusmisbruk. Lojalitet, fasade, voksenansvar, brudd og skifte av bosted er fellestrekk i denne delen. Her beskrives også følelser knyttet til å vokse opp med foreldres rusavhengighet. Det andre temaet beskriver opplevelsen av skolehverdagen både i forhold til mestring og skuffelser. Det handler også om vennskap, relasjoner og ulike roller man kan få, både ønskede og uønskede. Det tredje temaet handler om hva som var til hjelp for dem. Her er funnene knyttet til den ene voksne, tid og stabilitet og det å bli behandlet som de andre. Det fjerde temaet handler om hva deltakerne hadde trengt av hjelp, men som de ikke fikk. Her nevnes tid som en viktig faktor og tålmodighet i forhold til å spørre. Det handler om interesser, egenskaper og at man ikke kan få for mye hjelp i den situasjonen de befinner seg i.

4.1 «Livet handlet i mange år om å overleve»

Deltakerne var engasjert i å fortelle om erfaringer med oppveksten sin og konsekvenser av den. Spesielt ble det snakket om hvordan det å være barn av rusavhengige kan være med på å gjøre at barna ikke får være barn, men at livet i mange år handlet om «å overleve» (Benedikte).

Deltakerne fortalte at de har vokst opp med en eller begge foreldre som har vært rusavhengige. Det varierer hvor lenge de har bodd sammen med den som ruser seg, alt fra seks år til omtrent 17 år. For flere av dem har det vært hyppige partnerbytter hos foreldre, noen har opplevd å flytte mange ganger og flere av familiene har vært i kontakt med barnevernet. Det har vært gjort en undersøkelse og i noen tilfeller satt inn tiltak i hjemmet. Tre av deltakerne har hatt tiltak utenfor hjemmet, i form av barnehjem, institusjon eller internatskole.

Flere av deltakerne fortalte om usikkerhet og utrygghet når det gjelder å være borte fra hjemmet, men også i forhold til å komme hjem. Redselen for hva som vil møte dem, og usikkerhet i forhold til hvordan formen til mor eller far er. Flere av dem sa at de sjelden hadde med seg besøk hjem, og hvis de hadde det var det ofte barn som hadde det på samme måte. Da var det ikke nødvendig å bortforklare om foreldrene sov, om det var krangling, mye rot med glass og flasker eller liknende. Dette var slitsomt for dem. Benedikte gav tydelig uttrykk for at det var strevsomt å være henne i oppveksten og at det handlet om å overleve: *«at livet mitt bare handlet om å overleve til neste dag, skaffe nok mat, få gjort leksene mine så ingen spør på skolen om det er noe rart hjemme hos oss».*

Uforutsigbarhet ble trukket frem hos flere av deltakerne, for hva de ville møte når de kom hjem fra skolen for eksempel. Dette gjorde noe med hvordan de hadde det mens de var borte fra hjemmet også. Arne sier følgende om uforutsigbarheten knyttet til hjemmet sitt: *«Jeg kunne aldri ha venner med hjem, for der kunne være full fest klokka 13 på mandag. Så jeg visste jo aldri hvordan det var hjemme. Det ble på en måte å «være» miljøet når jeg åpnet døren.»*

Kamilla beskrev det som krevende med hjemmesituasjonen sin å ikke vite hvordan foreldrenes form og humør var når hun kom fra skolen, og at hun derfor ikke våget å ha med besøk hjem. Det skapte utfordringer for henne også i forhold til venner:

«Den største utfordringen var nok at jeg aldri visste om de var glad eller sint når jeg kom hjem fra skolen for eksempel. Jeg turte ikke ha med meg venner, for jeg visste ikke hva som møtte meg når jeg kom inn døra.»

Beata beskrev også frykten for å ikke være hjemme, om utrygghet, redsel og vondt i magen:

«Det var utfordrende å konsentrere seg på skolen fordi man var mye redd, mye vondt i magen. Man ville egentlig ikke. Man er veldig lojal som barn så man er veldig redd for, han var veldig voldelig han som mamma var sammen med. Så vi var, jeg var i iallfall veldig redd for hva han ville gjøre med mammaen min når ikke jeg var der, og hva ville han gjøre med søsteren min når ikke jeg var der.»

Beata beskrev en utrygghet i forhold til å dra bort fra hjemmet og å komme hjem, og vansker med å konsentrere seg når hun var borte, i frykt for hva som vil skje. Flere har erfaring med å ikke bli fulgt opp hjemmefra i forhold til lekser eller fritidsaktiviteter. Inger og Kamilla fortalte at de ble fulgt opp både i forhold til skole og fritid, men for de

andre deltakerne var det ikke sånn. Arne beskrev oppfølgingen hjemmefra på denne måten: *«Nei, eneste gang jeg ble fulgt opp var når hun (mor) fikk vite at jeg ikke møtte på skolen, eller stakk av. Da ble jeg fulgt opp, for da lette de etter meg.»*

Kari fortalte om mangel på interesse, forventning og begeistring fra foreldrene hennes i hverdagen:

«På skolen gjorde jeg det jo egentlig ganske bra, men det var det samme om jeg kom hjem med S i gym eller om jeg hadde Ng eller hva jeg hadde for noe. Både med mamma og pappa. Så det var ingen interesse om jeg gjorde lekser eller noe som helst, og når jeg da skulle på videregående så kunne jeg komme og gå når jeg ville, og når du ikke har noen hjemme som pusher deg. Så jeg sa ifra etter at jeg hadde gått to år at jeg hadde ikke lyst til å gå mer. Da svarer de at da slutter du bare.»

For deltakerne handlet dette om en opplevelse av at både dem og skolearbeidet ikke var så viktig for foreldrene. Hva de presterte hadde liten betydning for foreldrene. Mange av foreldrene tok heller ikke ansvar i forhold til å være de voksne og sette gode rammer og grenser rundt barna. Flere av deltakerne har hatt vonde opplevelser i forhold til å bli redd og utrygg i eget hjem, og noen har blitt forlatt eller utsatt for overgrep. Benedikte fortalte om utryggheten med å vokse opp i et hjem med rusmisbruk, og hvordan foreldre instruerte eller truet barna i forhold til hvem de likte, hvem du kan snakke med, hva du kan snakke om, og sa: *«Du lærer veldig tidlig at det er en viss måte du må oppføre deg på hvis dette skal gå bra»*. Beata opplevde å bli forlatt av sin mor og beskriver usikkerheten rundt det slik: *«for hvis ikke mamma var hjemme så visste man ikke heller når hun kom, for hun var jo ute og ruset seg»*.

Arne opplevde at naboen han søkte tilflukt til når det var vanskelig hjemme, ikke heller ble trygt for han:

«Vi var veldig mye hos besteforeldre, men når bestefar drakk var han stygg og sjenerende med meg. Da turte jeg ikke være hjemme hos dem. Da søkte jeg til en nabo, en venn av familien, men han var en gris som endte opp med å misbruke meg.»

For Arne ble rus og kriminalitet konsekvenser av en tøff oppvekst, og veien tilbake til et liv uten rus har vært lang og krevende.

En av deltakernes historie skiller seg ut på flere områder. Inger fortalte at da hun var seks år tok moren med seg begge barna og flyttet fra en far som var rusavhengig. Far fikk beskjed om å ikke oppsøke familien når han var ruset, og dette respekterte han. Hun fortalte at hun nok har blitt skånet for mye og at hun ikke har fått en oppfattelse av at faren er «The bad guy». Hun beskrev sin situasjon slik: *«Hjemme var det trygt og godt, men livet mitt var så mye diffust. Jeg strevde litt med å finne ut hvorfor var livet mitt sånn.»* Hun fortalte at hun ikke hadde en identitet av å være barn av en rusavhengig. Hennes far var en perifer person og ikke en sentral del av livet hennes.

Flere av deltakerne påpekte også at de ikke fikk nærhet som en klem eller noen gode ord, men at de heller ble ignorert, og snakket nedsettende til. Benedikte sier livet hennes fram til stefar gikk i behandling bare handlet om å overleve. Det var først da hun kunne begynne å leve sitt liv og ta hensyn til seg selv. For flere av deltakerne ser det ut som livet ikke levdes helt som andre barn, i forhold til det å bare få være barn, mer bekymringsfritt med gode og trygge omsorgspersoner som satte rammer og grenser.

4.1.1 Lojalitet og fasade

Flere av deltakerne nevnte begrepene lojalitet og fasade i løpet av samtalen. Det fortelles om stramme fletter, rene klær, niste i sekken og andre ting som utad kunne virke som at alt var bra. Flere beskrev at de løy for eksempel på skolen for å dekke over foreldrene så ingen skulle få vite om hjemmeforholdene. Noen beskrev også at foreldre var tydelig på hvem de «ikke liker» og ikke snakker med, og at det å si noe man ikke skulle si kunne føre til at barnevernet «tok dem». Dette opplevdes som trusler for flere av deltakerne. Om lojalitet sa Arne:

«Uansett hvor dysfunksjonelt det er, så er man jo redd for å miste det lille man har. Det er jo det som er snodig, for jeg kunne aldri være trygg på hvordan det var hjemme, men likevel så prøver en å forsvare det, for det er det eneste en hadde.»

Kamilla beskrev hvordan hun var lojal mot mor og ville dekke over for henne når en ansatt i barnevernet kom på hjemmebesøk:

«Så vi hadde besøk av barnevernet da jeg var 7, så satt de med meg med kjøkkenbordet. Så sto mamma på kjøkkenet og lagde middag og så spurte de om jeg hadde det greit hjemme. En syv år gammel jente lyver jo selvfølgelig for å beskytte sin mor. Så jeg sa at jeg hadde verdens beste mamma og verdens beste pappa når han var hjemme fra jobb. Og det hadde jeg også egentlig, det var bare litt for mye alkohol (ler).»

Beata beskriver hvordan hun ble lært opp til å ikke fortelle noe til barnevernet og hvilke konsekvenser det kunne få:

«Vi ble jo opplært til av mamma at barnevernet var farlige at de skulle ta oss fra mamma. At hvis vi snakket med dem, så hun kommer med trusler hele veien. Aldri snakke med dem, aldri fortell hvordan du har det, for de er bare ute etter å ta dere.»

Både Kamilla og Beata sine beskrivelser handler om at barna vil beskytte både sine foreldre og seg selv. Kari fortalte om fasaden som måtte holdes og hennes opplevelse av det:

«Så var det jo mye sånn at mamma kjeftet og hun lugget oss, og strammet håret sånn at du hadde «Kina øyner», men det var liksom utad perfekt. Jeg hadde niste, ren i klærne, de berømte flettene. Så det så jo veldig på stell ut.»

Kamilla opplevde på samme måte som Kari at det var viktig hvordan ting så ut fra utsiden, for at ikke noen skulle oppdage hvordan ting var hjemme:

«Men samtidig så ikke sant, var det jo den fasaden og den fasaden var veldig viktig. Så jeg hadde jo alltid rene klær, jeg ble fulgt opp på skolen. Alle fritidsaktivitetene som jeg holdt på med. Så sånn utad så det jo ikke ut om det var sånn som det var.»

Kari fortalte ikke til noen det som skjedde hjemme hos dem: «ingen fikk vite om hva som skjedde hos oss, mer eller mindre. Sa ingenting på skolen». Beata brukte unnskyldninger, bortforklaringer eller løgn for å dekke over foreldrene:

«Jeg var veldig god til å prate for meg. Jeg tror ikke lærerne helt skjønnte alvoret at hvordan ting var hjemme for jeg kunne alltid si at mamma var sliten, eller

måtte følge opp søsteren. Så jeg hadde alltid en unnskyldning eller jeg løy da. Jeg var god på å lyve for å skjerme meg selv da».

For flere av deltakerne ble det som Beata her beskriver et mønster av løgn for å dekke over for hjemmesituasjonen. Det gjør det naturligvis vanskeligere for andre å oppdage hva som egentlig foregår. Roger sa dette om utfordringen med å se disse barna: «*Det er jo fortsatt vanskelig å luke de ut. Barn er jo ganske lure og klarer fint å holde ting skjult hvis de virkelig vil. Så det er ikke bare å få det til heller da».*

Flere av deltakerne sa også at de trodde det bare var dem som hadde det sånn og at det derfor var best å ikke snakke med noen om det. Flere nevnte også at det som var unormalt egentlig ble normalt for dem, og at de derfor måtte lære hva som var normalt andre steder. For mange av deltakerne har det ikke vært snakket noe særlig hjemme om hva det gjør med barna å vokse opp i rus og om deres følelser knyttet til hendelser som har vært vonde og vanskelige. Beata sin opplevelse av det beskrev hun slik:

«Det var godt for meg når jeg leste barnevernspapirene mine, og ser at det man husker det stemmer faktisk. Det var godt for meg når jeg leste barnevernspapirene mine at jeg har ikke drømt eller funnet på ting, det har faktisk det er en realitet. Jeg har faktisk vært igjennom det som jeg husker da».

Gjennom å lese barnevernsmappen ble deres opplevelser og minner mer gyldige. I intervjuene fortelles det om flere svært vanskelige og krevende opplevelser. Ved å ikke føle og kjenne etter ble det mer som Benedikte beskriver det:

«For det er jo på en måte det jeg gjør da. Det er at smilet her må bli større og større, mens klumpen inni meg blir bare større og større. Så tilslutt blir det sånn at hvis jeg smiler så kan du nesten se den. Og det blir jo veldig sånn kvelende».

Både lojalitet til foreldre og dermed opprettholdelse av fasaden har vært krevende for flere av deltakerne. De peker også på negative følelser og konsekvenser ut fra det.

4.1.2 Å ta de voksnes ansvar

Alle deltakerne beskriver på ulike måter hvordan de har tatt ansvar som de voksne egentlig skulle ha. Flere fortalte at de måtte ta ansvar for mindre søsken, for at stearinlys var blåst ut før de sovnet, ta bilnøkler fra voksne som var på fest hjemme hos dem, og at de selv ikke fikk være barn på samme måten som andre barn. Noen har måtte ta ansvar for foreldre i større grad og ansvar for at det er penger til mat og regninger. Barna har fått bekymringer som skulle være de voksnes ansvar. Arne fortalte om en episode der han kommer i en konflikt på skolen:

«Det var ingen som hadde fått med seg at jeg ikke hadde sovet den natten og at min mor kom hjem klokken fire om natten dritfull og sovnet i stua, og at jeg hadde vært barnevakt for søsteren min hele natten.»

Inger sa at selv om hun ikke bodde sammen med far mer enn de seks første årene av livet ble det likevel som for flere av de andre deltakerne: «*I mange, mange år har jo vi vært de voksne i relasjonen.*» Kari fortalte at hun har stått opp og kastet ut gjester på natta for å få sove før neste skoledag. Hun sjekket at faren lå på siden før hun la seg om kvelden, så han ikke skulle dø av sitt eget spy. Hun hadde kontroll på tabletter og hvor mye han hadde tatt: «*Det ble parentifisering som det heter. Med en gang pappa begynte å drikke så ble jeg den voksne. Jeg tok ansvar for han og sørget for at regninger ble*

betalt. Ingen fikk vite hva som skjedde". På samme måte beskrev Benedikte hvordan et alt for stort ansvar ble lagt på henne:

«Min mor sa til meg da jeg var fire år. Jeg husker det enda, hun satt i en gyngestol hos oldemor. Hun sa til meg at du må love meg at du alltid skal ta vare på mamma. Da var jeg fire år og jeg tok det dønn alvorlig. Og siden det så gjorde jeg jo det med alt, jeg la jo alt jeg kunne i det da. Jeg tok det veldig på alvor.»

Roger har også erfaringer med å måtte være den som tok ansvar i relasjonen og hvordan han mer eller mindre mistet troen på endringer hos far:

«Min far har jo også egentlig vært litt sånn inn og ut der hele tiden, så når jeg var 13 så sluttet jeg bare å snakke med han fordi han var så av og på. Det var den «derre», du blir bare skuffet og blir lovet ting hele tiden og har lyst at de skal bli friske og så blir de aldri friske. Så det tok liksom de årene til jeg fant ut av det.»

Kamilla fortalte hvordan hun helt praktisk tok voksenansvar:

«Passet på en måte på at de fikk i seg kanskje litt vann og sånn. Jeg blandet jo ut vinen til mamma med både kaffe og sitron for at det ikke skulle smake godt lengre og sånn. Det var ingenting som funket, men jeg prøvde iallfall, og ble veldig løsningsorientert på hvordan jeg kunne prøve å få roet ned dette her».

Benedikte har gjort seg noen erfaringer med at voksne skryter av at hun tar ansvar: «For ansvar som barn, også er det det som er skummelt da når andre voksne skryter fordi du er ansvarsfull, så mater enn, bygger opp under å bare bli enda mer». Hun beskriver her hvordan voksnes tilbakemeldinger kan være med på å forsterke atferd som vil være skadelig for barnet og lage en ond spiral. Beata var for en lengre periode fostermor for sin halvsøster som var en del år yngre: «Så jeg mestret den oppgaven bedre enn henne da, når jeg måtte ta vare på hennes datter. Og jeg føler jo at jeg måtte oppdra søsteren min som er fire år yngre og.»

Samtlige deltakere har hatt voksenansvar i oppveksten sin. Det er mye følelser knyttet til det å ha ansvar som egentlig var foreldrene sin oppgave, i form av bekymringer, skuffelser og utilstrekkelighet.

4.1.3 Brudd og flytting

Flere av deltakerne har opplevd brudd med foreldre og fortalte om hyppig partnerbytter hos foreldre. Roger beskrev den ustabiliteten knyttet til at hans far i perioder bodde sammen med han og mor, og i perioder når det var slutt mellom dem bodde far for seg selv: «Min far har vært litt sånn inn og ut hele tiden, så når jeg var 13 år sluttet jeg bare å snakke med han fordi han var så av og på. Du blir skuffet og lovet ting hele tiden».

Beata fortalte om et evig «jag» som barn og hvordan brudd mellom foreldrene førte til mer uro:

«Vi kan starte med når det begynte å bli turbulent. Det var jo når foreldrene mine skilte seg. Jeg husker det veldig godt for jeg hadde begynt i 1.klasse og så en dag så bare, det må ha vært på høsten en gang, for jeg gikk ikke lang tid på skolen og så skilte foreldrene mine seg og så bare flyttet vi sånn plutselig»

Noen av deltakerne har flyttet mye og det har vært belastende for flere av dem. Det gjorde det mer utfordrende for eksempel i forhold til å knytte seg til nye venner, klassekamerater og lærere. Arne fortalte om sine år på barneskolen:

«Barneskolen var jo egentlig bare et evig kaos. Det var fem forskjellige skoler i løpet av seks år. Jeg har bodd en haug med steder, men har aldri følt noe tilhørighet. Det har forplantet seg til mitt liv, for jeg har jo slitt med å slå meg til ro».

Beate sa at når hun var ti år ble livet mer stabilt, men fram til da var det turbulent og mange flyttinger:

«Ja, barndommen min er jo preget av mye flytting, som «kalling» av rømming fra barnevernet. For det er jo ikke noe automatikk i at når du melder en sak så tar det jo ofte litt tid før en tremåneders prosess som oppfølgingssak, så det ble jo mye flytting, først i sammen område, så ble det et mønster av flytting».

Usikkerheten rundt når man skal flytte neste gang kan gjøre livet veldig uforutsigbart for barn. Beata opplevde flere ganger at familien skulle flytte, uten at barna hadde fått noe informasjon eller forvarsel:

«Vi visste jo aldri hvor lenge vi bodde noen steder, for vi, jeg var alltid forberedt på at vi skulle flytte, var alltid forberedt på at nå, plutselig kunne vi dra midt i natten og dra til noen venner fordi vi ble funnet».

Arne flyttet på internatskole på ungdomsskolen, Benedikte på to ulike barnehjem, Roger fire år i fosterhjem før han ble tilbakeført til mor. Beata var med mor og søsken på krisesenter en periode, før de flyttet hjem til samme livssituasjon som de dro fra. Flere av deltakerne flyttet tidlig for seg selv som ungdommer. Både brudd i familien og skifte av bosted beskrives som utfordrende for deltakerne, og flere av dem sier det er vanskelig å knytte seg til nye mennesker på grunn av det.

4.1.4 Skam, skuffelse og dårlig selvbilde

Funnene viser at det er mye følelser knyttet til oppveksten og for mange av deltakerne er det snakk om mye ulike negative følelser. En utfordring var at disse følelsene kanskje var motstridene og at de heller ikke ble snakket om. Det var tabubelagt. For noen deltakere var hjemmesituasjonen deres kjent for andre og de hadde noen å snakke med, men flere av deltakerne fortalte at de kom i tenårene før de fortalte noen om hvordan de hadde det. Skam er en av følelsene som flere kjente seg igjen i. Inger, som har hatt et avstandsforhold til sin far, fortalte om når hun og venninnene skulle til byen en lørdags formiddag og faren kom gående på andre siden av gaten. En av venninnene sa: *«Der er jo din far»*, og Inger ville helst bare synke ned i et hull i bakken.

Flere beskrev lovnader som ikke holdes og at de ble kjøpt med dårlig samvittighet. Både Beata, Kari og Benedikte fortalte om at foreldre ble borte uten at de visste noe om hvor de var eller når de kom tilbake. Det handler om følelser av både usikkerhet, redsel og frykt. Roger påpekte mangel på struktur og regler som noe han savnet i oppveksten og Kari fortalte at valgene alltid var opp til henne, som for eksempel da hun ville slutte på videregående skole. Da sa foreldrene: *«Da gjør du bare det»*. Hun møtte ingen forventninger eller involvering fra foreldrenes side. Noen av deltakerne har opplevelsen av at ingen tok dem på alvor, og da var det ikke bare snakk om foreldrene. Arne beskrev det som en stor utfordring i forhold til å bli tatt på alvor: *«Det er vel egentlig det at en følte kanskje ikke at en ble tatt på alvor når folk ville snakke om det (hvordan han hadde*

det), og da stenger en seg inne med en gang». Roger beskrev hvordan følelsen skuffelse tok plass i hans oppvekst: «Så er det jo den skuffelsen at en ikke helt får det man har behov for». Kamilla og Arne har til tider hatt en utagerende oppførsel og tok sine følelser ut på omverdenen og medelever. Begge beskrev det som en måte å få oppmerksomhet på, og som et rop om hjelp. Arne hadde et lite repertoar av måter å reagere på når han ble sint: «Nei, eneste reaksjonsmønsteret jeg hadde var vel eksplosivt sinne, utagering og sinne. Det var vel eneste som var mitt reaksjonsmønster for det var da jeg ble lagt merke til». Kamilla fortalte også om usikkerhet på seg selv i forhold til å være god nok, og utfordringer med vennskap: «Fordi at jeg følte veldig ofte at hvis folk dro, så dro de på grunn av meg. Selv om jeg kanskje ikke hadde gjort noe galt i det hele tatt. Men de hadde gått på grunn av meg». Det Kamilla beskriver handler både om frykten for å bli avvist, men også om synet på seg selv. Kamilla tok på seg skylden, selv om det ikke hadde noe med henne å gjøre. Responsen fra foreldre og andre rundt Kari gjorde noe med hvordan hun så på seg selv: «Jeg hadde så dårlig selvbilde og jeg trodde ikke jeg kunne få til ting. Når ingen har tro på deg så blir det jo litt sånn». Det handler blant annet om mangelen på positive tilbakemeldinger og bekreftelser fra foreldre og andre voksne.

Flere av deltakerne hadde forståelse for at foreldrenes situasjon også har vært krevende, og at det har vært en prosess i forhold til følelser knyttet til det. Begrepene bitterhet og nag ble brukt. Roger virket ikke som han er bitter på sine foreldre. Han sa: «Jeg hadde to foreldre proppfull av kjærlighet som gjorde så godt de kunne». Han sier senere i intervjuet at de gjorde så godt de kunne, men det var ikke tilstrekkelig. Beata sa at faren hennes har tatt dumme valg som ung, men at han har gjort opp for seg. Moren har hun valgt å ikke ha kontakt med, siden hun ruser seg ennå. Hun ønsker heller ikke at sønnen skal få samme bekymringer som hun hadde i oppveksten.

Benedikte hadde også reflektert over dette med bitterhet og tatt et valg:

«Altså bitterhet, det kan jeg jo faktisk ikke bruke til en dritt (begge ler). Jeg er veldig glad for at jeg forstår det. Jeg er veldig glad for at det, det var som min stefar sa til meg en gang. Og vi har opplevd ekstremt tøffe ting i familien som ikke skulle tilsi at man er oppegående. Og han sa det er noe med deg som er veldig spesielt, for det virker som at du, du kan ikke hate noen. Du bare får ikke det helt til. Og det er sant, jeg skulle ønske at jeg kunne gjøre det noen ganger for jeg tror at jeg har trodd på et tidspunkt at jeg hadde fått det bedre, men så får jeg det ikke til. For det er akkurat som det er noe i meg hele tiden at de kommer fra en plass de også. Og det er det jeg kjenner på i dag».

For flere av deltakerne ser man at de har en medfølelse for sine foreldre. Inger fortalte om hvordan det var å møte sin far på butikken og hvordan hun hadde medfølelse for han:

«Møtte han på butikken for et halvt års tid siden. Står der som en helt sånn. Så når jeg da sier: «Hallo». For nå er jo jeg kommet dit at nå gjør det ikke meg noe å se han. Han: «Å er det du, Har du to hunder kroner? Jeg må ha noe melk og mat». Så river det jo i hjerte, men det er ikke fordi det er faren min, men det er vondt å se at et menneske er så nede. Det er bare så tustelig syn»

Beata sa om oppveksten sin, at den tar mindre plass i dag enn den gjorde før, at ettersom tiden har gått er den mer en del av hennes historie:

«Det er jo viktig å erkjenne at det er en del av meg da. Jeg skammer meg ikke over det, men den tar liksom ikke plass i livet mitt lengre da og da kan man på en måte prate om det.»

Det er mye vonde følelser knyttet til det å vokse opp med foreldres rusavhengighet. Det er litt ulikt hva som kommer tydeligst frem hos deltakerne, men skam, skuffelse og dårlig selvbilde er felles. Mange har sympati eller medfølelse med sine foreldre.

4.2 Skolen som fristed eller arena for bekymring?

Dette tema handler om opplevelsen av skolegang og hva det gjorde med dem. Jeg var spent på å høre hvordan skolegangen hadde vært for deltakerne, og lurte på om det opplevdes som et fristed, eller om de var bekymret for hjemmesituasjonen mens de var der. Ville de oppleve mestring eller flere nederlag?

4.2.1 Mestring eller nok en skuffelse?

Kamilla opplevde skolen som et fristed, der hun ikke trengte å tenke på hva som skjedde hjemme, men hun strevde for eksempel med å være ute i friminutter og med sitt temperament. Noen av deltakerne fortalte at de trivdes på skolen, at de hadde det fint sosialt men strevde faglig. Noen hadde utfordringer med å finne trygghet og sin plass sosialt, men var flinke faglig. En av deltakerne hadde stort sett negative erfaringer med skolen. Flere av dem opplevde mobbing i større eller mindre grad. Beata som ble mobbet og var bekymret for hva som skjedde hjemme når hun var på skolen sa: *«Det var utfordrende å konsentrere seg på skolen fordi man var mye redd, mye vondt i magen»*. Beata sa hun strevde faglig, men sosialt klarte hun seg bedre. Arne fortalte om sine erfaringer med skolen: *«Jeg hadde ekstra undervisning, men det var jo på grunn av alt jeg falt utenom, alt skolearbeidet, lekser og sånt. Jeg kan aldri huske at moren min satte seg ned og gjorde lekser med meg noen gang»*.

Arne fortalte om mye utagering og at det alltid var han som var problemet: *«Det var aldri noen som tok tak i hvorfor det var sånn»*. Det ble reaksjoner på atferden, men ingen så bak den. Benedikte jobbet mye oppgjennom for å være flink, og jo mer ros hun fikk jo mer måtte hun jobbe. Hun strevde med det sosiale og gjemte seg bak smilet og de stramme flettene.

Det var altså ulike erfaringer med skolen og opplevelsen av mestring eller skuffelse. Det er ikke vanskelig å forstå at det kan være krevende å prestere og konsentrere seg på skolen hvis man ikke har sovet om natten, eller er bekymret for hva som skjer hjemme.

4.2.2 Vennskap og relasjoner

Med flyttinger, skolebytter og en krevende hjemmesituasjon er det forståelig at det sosiale kan være utfordrende. Kari, Benedikte og Kamilla fylte dagene sine med aktiviteter som håndball, løping, trening, teater, speider med mer. Arne og Roger flyktet på hvert sitt vis. Roger hadde venner og hadde det bra sosialt de første skoleårene, så ble det flytting til ny by og så flytting til fosterhjem og hjem igjen fire år etter. Da var det plutselig mer utfordrende i relasjoner til andre. Han begynte med dataspill, og traff for det meste venner der. Arne beskrev seg selv som venneløs og flyktet i rus.

Noen av deltakerne deltok ikke på fritidsaktiviteter, som for eksempel Arne: *«Jeg kan aldri huske at jeg var med på noe sånn fellesaktiviteter utenom skolen. Venner hadde jeg ikke og de få som jeg hadde kontakt med la jeg meg som regel ut med»*.

Arne sa også noe om grunnen til at han ble mobbet av medelever: «Jeg gikk i arvet tøy og brukte brillen, så jeg ble alltid mobbet».

Inger fortalte om at det sosiale som vennskap var litt utfordrende:

«Jeg hadde alltid noen å leke med, men jeg følte jeg kjempet mye. Det var akkurat som jeg følte jeg ikke fikk to streker under svaret der heller. Hjemme var det trygt og godt, men livet mitt var så mye diffust. Jeg strevde litt med å finne ut hvorfor var livet mitt sånn, også det med venner i klassen»

Flere av deltakerne fortalte at de tidlig bestemte seg for at deres liv ikke skulle bli som foreldrenes, at det fantes noe bedre, og at de lærte det som var normalt utenfor hjemmet av andre stabile mennesker. Kamilla fortalte om hvordan hun etter hvert trakk mot venner som var «trygge» for henne:

«Ja, og jeg hang jo med feil folk, for det var jo de som var trygge for meg. Det var de som dreiv å ruste seg da. Men det var jo de jeg visste hvordan jeg skulle håndtere. Det var det som var kjent. Jeg bestemte meg ganske tidlig for at jeg skal gjøre det jeg vil og jeg skal vise at jeg er min egen person. Jeg skal ikke defineres av valg de har tatt og hva som har preget de sitt liv».

Det var ikke bare Kamilla som trakk mot miljøer som var negative for henne, både Benedikte, Roger, Arne og Kari forteller om det. Det var det de kunne, det som var kjent, og de ble inkludert og akseptert i disse miljøene. Arne sa om sitt møte med miljøet han ble akseptert i:

«Ungdomsskolen var første gang jeg ble akseptert i et miljø. Så når jeg endelig var i et miljø der jeg kunne skli inn i, så stupte jeg jo inn i det for alt det var verdt. Så da begynte jeg å utfordre meg med både rus og kriminalitet i løpet av 7.klasse».

Tid, utrygghet og usikkerhet er faktorer som har spilt inn i forhold til å få venner på skolen. Det virker som om relasjoner, både til familie, medelever og venner har vært krevende for flere av dem.

4.2.3 Roller og skolebytter

For flere av deltakerne har det vært mange skolebytter, så «den nye» ble en kjent rolle for dem. De beskrev tanker i forhold til å bytte skoler ofte og hva det gjorde både med relasjoner og tilegnelse av kunnskap. Noen av dem gikk alene første dag på ny skole, noen ville ikke knytte for nære relasjoner da de ikke visste hvor lenge de ble boende på stedet. Flere ville ikke slippe noen så nær at de skulle skjønne hvordan det var hjemme.

Både i hjem og skole innehar eller får vi roller å fylle. I gruppen med deltakere finner vi både syndebukk, flink pike, mekler, klovn og den usynlige. Benedikte sa dette om sin rolle:

«Også er det jo det at jeg fikk jo den rollen. Jeg sier at jeg fikk den for man tar ikke en rolle når baby holdt jeg på å si, da får man bare rollen. Jeg fikk den rollen med å passe på alle og være ansvarlig og være den flinke. Å være den som ordnet opp».

Arne fortalte hvordan han fikk en rolle som han selv synes var urettferdig og at det preget han negativt: «Jeg hadde et utagerende handlingsmønster så det var alltid jeg

som fikk fokuset. Jeg tok jo alltid igjen med overdrevne proporsjoner. Så det ble jeg som var syndebukken. Den kjente jeg på at det synes jeg ofte var urettferdig».

Begge disse snakker om roller de fikk, og som de egentlig ikke ville ha. Rollene gav dem ulike utfordringer, og noe av det hadde de ikke forutsetninger for å mestre fordi de var barn. Roger har blitt godt likt av andre, men han har ikke forstått det selv, eller hatt troen på at han er likt av andre. Han beskrev det slik: «Så jeg har som regel blitt godt likt. Jeg har bare slitt veldig med å forstå det selv».

Funnene viser at barn av rusavhengige kan få eller ta ulike roller, og at det for noen av dem kan være ganske belastende med den rollen og samtidig vanskelig å endre på.

4.3 Ser du meg og har du tid til meg?

Dette funnet handler om erfaringer i møte med de voksne på skolen. De som er profesjonelle og har ansvaret i relasjonene. Mange av deltakerne fortalte om å bli sett og det å ha tid til dem, derfor vil det være fokuset i denne delen.

4.3.1 Å bli behandlet som alle de andre

Flere av deltakerne har ikke vært innom dette tema, men de som har svart var opptatt av å ikke skille seg ut som barn. De ville være som de andre og bli behandlet som de andre elevene. Hvis læreren skulle snakke med dem eller spør om hjemmesituasjonen hadde de ønsket at det ble gjort når ingen medelever så eller hørte på.

Inger som ikke bodde sammen med den som var rusavhengig beskrev det mer som utfordringen med at det bare var en voksen, og at de var to søsken. Mor måtte dermed av og til være med broren når Inger også hadde trengt henne.

Roger fortalte at han tror alle barn vil bli behandlet som andre.: «Jeg tror egentlig de fleste barn vil bli behandlet som normalt, i alle fall når andre barn er tilstede. Så kan de heller ta en samtale der den voksne skal forstå situasjonen mer privat».

Kamilla var også opptatt av å ikke skille seg ut, samtidig var det godt med de ekstra hensyn og avtaler som ble laget for at hun skulle ha det best mulig på skolen:

«Jeg ville egentlig bare bli møtt, på en måte som alle andre elever, samtidig som at det var veldig godt å bli sett på den måten jeg gjorde da. At de skjønnte at ting ikke var greit, og da på en måte heller gjøre skolehverdagen min trygg i stedet for å presse meg til å utfordre meg mer enn jeg klarte. For det var kjempeviktig».

Begge disse utsagnene fremhever at de ikke ville skille seg ut. De ville behandles som de andre, men også få det lille ekstra uten at noen av de andre visste om det, og at det var en trygg setting.

4.3.2 Stabilitet og tid – to gode virkemidler

Noen av deltakerne beskrev det å ha tid, eller ta seg tid, som en faktor i forhold til å lykkes i skolen. Det vil ta tid å bli kjent med og komme innpå et barn med en utfordrende oppvekst. Tid til å finne ut hva som ligger bak atferden og at det ikke legges for mange føringer fra de voksne i samtaler om utfordrende tema. Det beste er om eleven kommer med problemet selv, at det ikke er definert av lærer. Arne mente tid er en avgjørende faktor for å finne ut hvordan et barn egentlig har det:

«Det er vel egentlig det at en må ha tid. Altså skal en sette seg ned og få noe ut av en unge og prøve å finne ut hvordan det egentlig går med den personen så

nytter det ikke å sitte med klokka og tenke at nå har vi ti minutter til å finne ut dette her på. Det nytter ikke, en må ta den tiden det tar».

For Benedikte ble livet mer stabilt når de ble boende på samme sted over flere år. Da ble det også lettere med relasjoner både til medelever og voksne, men det tok tid å bygge opp tillit til de voksne. Roger pekte på positive forbilder utenfor hjemmet, og stabilitet hos lærere:

«Det jeg egentlig tror har vært mest viktig for meg i forhold til skolegang er jo at du har stabilitet i lærerne. De må jo selvfølgelig være opplyst, men at du på en måte kan få noen forbilder utenfor hjemmet som har en positiv effekt».

Flere deltakere beskrev også et kaos i det å vokse opp med rusavhengige foreldre og at kontrasten og motvekten til det, var viktig. Roger sa det slik: *«Jeg tror mye av det riktige ligger i at du kan finne stabilitet og struktur i andre ting enn hjemmet som er så kaotisk».* Arne fortalte om hvordan han tenkte det var best med en person å forholde seg til og samtale med, på grunn av tiden det tar å bygge opp en relasjon. Han mente at det vil ta lengre tid å komme inn på et barn, slik som han var, dersom det er flere personer som skal prøve på det samtidig. Det har vært viktig for deltakerne at det er stabilitet i personalet på skolen og at den som ønsker å oppnå en tillit hos barnet bruker mye tid. En deltaker foreslo at det er en «kontaktperson» som har hovedansvaret i forhold til å bygge en god relasjon. Deltakere nevner også kontrasten mellom hjem og skole knyttet til struktur og rutiner, og hvordan læreren kan være et positivt forbilde for elevene.

4.3.3 Den betydningsfulle ene

Alle deltakerne har hatt personer de kan trekke fram som har vært viktige for dem. Enten at de har gitt dem ekstra trygghet, et fristed eller noen å snakke med når det var ekstra vanskelig. For Inger har det vært moren som har vært klippen i livet. På spørsmålet om den ene sa hun:

«Historien min er gjerne annerledes, men det sier også noe om hvor viktig den ene er. At det hadde ikke trengt å være sånn, det er ikke gitt at jeg hadde vært der jeg er i dag, for jeg har tross alt en forsørger som er ja.. Så med at den ene våget å stå i og var standhaftig. «Du har ikke kontakt med oss når du ruser deg.» Der var det styrke, men også styrken som å være omsorgsgiveren for to og å være alene».

Senere i intervjuet sa Inger: *«Det er jo min mor som har gjort at det har gått så bra. Gitt oss de mulighetene, klart å møte oss».*

For Arne var det bestemor som var det stabile i hans liv. Han beskrev henne som positiv og at det hadde betydning for ham at hun var avholds. *«Så det er vel det som jeg vil sette fokus på som positivt, at hun alltid var der».*

Kamilla hadde flere lærere som hun trakk fram som viktige og at hun både ble sett og fikk ansvar som hjalp henne. Det gjorde at hun fikk et godt forhold til dem. Kari hadde storesøster som den ene i sitt liv, men hun flyttet da Kari var syv år gammel, og var bare hjemme i ferier etter det. Kari har vært den i deltakergruppa som har hatt færrest å støtte seg til. Roger fortalte om mor, som den han kunne komme til med alle ting, men de snakket likevel ikke om hvordan det var hjemme. Benedikte hadde støtte og fikk mye mot av stefaren som ble klippen hennes, også etter at det ble slutt med ham og mor. Hun fortalte at hun hadde vært veldig usynlig som liten, og da han begynte å komme på besøk, fikk hun oppmerksomhet og til og med en unnskyldning når han ikke holdt

avtaler. Stefar ruste seg i mange år, og når han valgte å gå i behandling var det en stor lettelse for Benedikte. Først da kunne hun begynne å leve sitt liv, som nesten voksen. Beata hadde kusinene sine når de bodde i nord, men da de flyttet sørover igjen fikk de kontakt med far og han ble en trygg person. Når hun bestemte seg for å flytte på institusjon møtte hun en som fikk betydning for livet hennes. Hun ble da møtt på en god måte: *«Også fikk jeg en fantastisk saksbehandler som gjorde alt. Hun var der og støttet meg i alt, hørte på mine ønsker og råd, så jeg fikk tillit til henne».*

Flere av deltakerne sa at de fryktet for å bli rusavhengig selv, og noen av dem tok tidlig en bestemmelse om at de ikke skulle velge det samme som sine foreldre. De fleste av deltakerne hadde en eller flere personer i livet sitt som gav dem mot, trygghet, og som så dem. For flere av deltakerne var dette avgjørende for at det gikk bra med dem, og at de er kommet dit de er i dag.

4.4 Spør meg, selv om sannheten sitter langt inne!

Denne delen handler om hva deltakerne tenkte ville vært til hjelp for dem og hva slags hjelp de hadde trengt. Som overskriften sier er det at noen spurte, flere ganger og i uformelle situasjoner, viktig for deltakerne og en av faktorene de beskriver har vært til hjelp for dem.

4.4.1 Pågangsmot, tålmodighet, teater og god støtte

Tidligere i denne delen har vi sett på skolegang, vennskap og relasjoner, den ene voksne, tid og stabilitet. Det er ulike faktorer deltakerne trakk fram som var til hjelp for dem. Både ulike faktorer i dem selv og i miljøet rundt dem. Flere trakk fram at de selv har jobbet med bitterhet, siden det ikke gjorde godt for deres eget liv å bære på. Flere av dem hadde også en forståelse for at deres foreldre hadde sine utfordringer. Begge deler kan nok være til hjelp for deltakerne. Arne sa følgende om bitterhet: *«Jeg føler jo at jeg har jobbet veldig mye med å ikke bære nag. For det gikk jo ikke noe godt for meg og mitt liv. Det har gjort mye med selvværdet mitt».* Inger sa dette om bitterhet og takknemlighet i forhold til sin far:

«Jeg har aldri hatt noe hat til han. Jeg har aldri båret noe nag. Jeg har vel også levd i den takknemligheten om at han har latt oss få lov å leve det fine livet vi fikk lov å leve».

I stedet for å bli bitter på sin far er Inger takknemlig for å ha fått levd sitt liv i «fred», at han har respektert resten av familien på den måten. Roger trakk fram en av sine egenskaper som har vært til hjelp: *«Jeg kan jo trives med å undre meg over ting, veldig ivrig etter å forstå ting. Kanskje jeg har bygd opp en liten forståelse for det som foregikk med mine foreldre?»* Det er mange ulike faktorer som ble nevnt i forhold til hva som har vært til hjelp. Noen av deltakerne trakk fram egenskaper som personlighet, stahet og å ha et hjerte for de som strever. En deltaker trakk fram både tidlig mentalisering og nysgjerrigheten ved «den andre» som hjelp for seg selv og forståelsen av situasjonen. En annen deltaker sa at det å ha lært å ta hensyn til seg selv og være bevisst på å ta gode valg for seg selv, hadde vært viktig. Det å bli nysgjerrig på seg selv og lære seg navn på ulike følelser, siden det ikke ble snakket om, var viktig. Flere trakk fram interesser eller aktiviteter som de mestret som en god hjelp, men samtidig kanskje som en flukt. Eksempler på det var speider, håndball, gaming, fotball, teater og løping.

Av faktorer utenfor seg selv nevnes viktige personer i livet som lærer, bestemor, tanter, kusiner, venners familie, stefar, og spesielt tryggheten de gav dem. I oppveksten var

også venneflokken og miljøet man oppholdt seg i viktig for deltakerne. Andre faktorer som var til hjelp var at den voksne var åpen og transparent. Fordelen ved å bo på et lite sted var å bli tatt godt hånd om. Noen deltakere så det også som negativt å bo på et lite sted og mente det gjorde det vanskeligere å gripe inn eller melde bekymring. Viktigheten av den ene voksne når den andre strever trekkes fram. Benedikte fortalte om to tanter som hadde stor betydning for henne i oppveksten. Der lærte hun at det fantes noe annet, og det gav henne trygghet og håp:

«Så jeg tror at hvis du opplever sånne ting da når du er liten, så bor det noe i deg som vet egentlig at det finnes noe bedre. Så må man velge seg om det er noe jeg vil oppnå, vil jeg ha det? Man må ta noen bevisste valg.»

Beata sier noe av det samme om å velge et annet liv enn sine foreldre: *«Men jeg har alltid hatt pågangsmot i meg og jeg er litt sta da. Alltid villet et annet liv»* Hun sier også følgende om hjelpen hun fikk fra familien: *«Man skal skjerme barna, så de stilte jo opp og tok vare på oss når de skjønnte at ting var vanskelige, men det var jo ikke det vi trengte»*. Roger trekker fram de første årene i livet som beskyttende for seg selv:

«Jeg vil jo egentlig kalle det et godt utgangspunkt egentlig. Da hadde jo min mor just blitt rusfri og hun var jo veldig fokusert på seg selv da og helse og alt det her. Ting skulle være bra og greit».

Arne stod veldig alene i sine utfordringer, men han hadde en person som gav trygghet: *«Nei, jeg hadde vel egentlig ingen sånne. Den eneste trygge personen jeg hadde i livet var bestemoren min, men hun var jo konfliktsky»*. Benedikte sa om møtet med andre, når man selv har det utfordrende, hvordan man kan møte noen på en respektfull og god måte uten å føle seg avkledd:

«Jeg pleier jo å si at jeg har vært veldig heldig fordi jeg har møtt noen få mennesker som har klart å se meg, uten å kle av meg på en måte. Som jeg har kunne fortelle og at de forstår at jeg ikke ønsker å være sånn stakkarslig. At det er ikke mer synd på meg enn på andre liksom. Jeg hadde bare en litt annen start».

Resultatene av intervjuene viser at en eller flere sentrale personer har hatt en avgjørende rolle i deres liv. Mange av deltakerne ville vært enige med Beata i sin uttalelse om en god hjelper: *«Jeg hadde ikke klart meg hvis jeg ikke hadde hatt en god hjelper»*. Både den ene betydningsfulle andre og ambisjoner om et bedre liv enn sine foreldre har vært viktige for flere av deltakerne. Det har vært en drivkraft i forhold til å ta gode valg for seg selv etter hvert som de har blitt eldre.

4.4.2 Jeg tror egentlig at en ikke kan få nok hjelp

I løpet av disse samtalene kom flere av deltakerne inn på barnevernsmappen sin som de hadde bedt om å få. Flere av dem bemerket at det er sendt mange bekymringsmeldinger i løpet av barneårene deres. For noen av dem er det snakk om tresifrede tall. Det betyr at mange har sett dem og vært bekymret rundt dem, men for flere av deltakerne har det ikke ført til at de har fått noe eller nok hjelp. Flere av kvinnene sier at de selv ba om hjelp i en alder fra 13– 17 år, og at tiltak som ungdomshjem, spesialskole og samtaler ble satt inn. Det var bare Roger som ble flyttet i fosterhjem i barneskolealder, og Benedikte som bodde to perioder på ulike barnehjem. Dette sa Roger om hva slags hjelp han hadde trengt:

«Nei altså jeg tror jo egentlig at en ikke kan få nok hjelp, men hvis du kan få et menneske som ønsker å gjøre det bedre for deg og som på en måte er en person som er aktiv i din hverdag, veldig sentralt da med lærere for eksempel eller om det bare er SFO. Da er det jo ikke skole lengre da er det jo bare lek. Hvis du kan ha et menneske der som du gleder deg til å se hver dag så tror jeg det gir så utrolig mye. Eller om det er en lærer eller om det er noen du ser på fotballtrening eller uansett».

Roger hadde også noen tanker om utfordringer i forhold til relasjoner og det å knytte seg til andre: *«Jeg kan se for meg at mange i en sånn situasjon har vanskelig for å knytte seg til andre mennesker, så du må ha en lærer som gir ekstra og litt til».*

Arne ville gjerne at noen skulle ha sett og tatt seg tid til ham. Han ville at noen skulle vært mer nysgjerrig og spurt hva som lå bak atferden hans: *«Jeg tror egentlig hele ungdomsskolen var et stort skrik om hjelp».*

Flere av deltakerne beskrev hjemmesituasjonen som vanskelig og de skulle ønske noen hadde sagt og gjort noe. De hadde trengt at noen sa ifra, at det ikke var slik barn skulle ha det. Arne sa han skulle ønske noen hadde sagt og gjort noe: *«Jeg skulle vel egentlig ønske at noen hadde satt foten ned og sagt at dette ikke er greit».* Videre sa Arne om hva han hadde ønsket for sin barndom:

«Kunne jeg begynt på nytt igjen ville jeg heller valgt fosterhjem og få begynt med blanke ark. Jeg ville hatt mye strengere og mye hardere tiltak inn i livet mye tidligere. Da hadde forutsetningen for at livet mitt skulle bli sånn som det har blitt er sjansene mye mindre».

Det som Arne beskriver her handler også om å ha trygge og stabile mennesker rundt seg. Roger fortalte hva han hadde tro på av hjelp: *«men jeg har veldig sterk tro på det å finne andre stabile folk. I det livet da som på en måte kan gjøre litegrann opp for det som mangler».* Han trekker også fram grenser og rammer som faktorer han savnet i sin oppvekst hos mor. Inger fikk i stor grad den hjelpen hun trengte i sin trygge mor og familien på farssiden, men hun ønsket seg mer svar på det hun spurte om. Det ville vært til hjelp for henne. Arne beskrev sin mangel på hjelp slik: *«Det ble liksom som at en står og slår neven i veggen og så plastrer folk sårene, men det er ingen som spør hvorfor han slår neven».* Han hadde trengt at noen hadde sett bak atferden hans og spurt om det som lå bak. Han sa også at han hadde trengt trygghet, det fant han ikke noe sted. Flere av deltakerne trakk frem lojaliteten til foreldrene, og at det tar tid å bygge opp tillit til andre voksne. Arne fortalte at han ikke følte han ble tatt på alvor og i den forbindelse sa han: *«da blir det vel til at en stenger seg inne med en gang. Jeg vet ikke hva som er fasiten på at unger skal føle seg sett. Det er vel egentlig at en må ha tid».* Videre sa han om atferden til utagerende barn, som han selv beskrev seg som: *«Det er ikke sikkert han mistrivdes på skolen, det er jo kanskje bare et skrik om hjelp hjemme eller familierelasjoner».* Flere av deltakerne sa at de ville fått hjelp tidligere, flyttet ut av hjemmet og fått en ny start. Flere fortalte at de skulle ønsket at noen spurte dem om hvordan de hadde det. Benedikte hadde også ønsket at noen spurte:

«For det har jeg opplevd fra barndommen at ingen spør jo heller. Det er ingen som spør hvis du er en som smiler. Og selv om det var min strategi, så skulle jeg jo ønske i dag at noen hadde turt likevel å spørre hvordan jeg hadde det. Og ikke bare ta det som en selvfølge at jeg hadde det bra»

Hun sa også noe om hva som var med på å hjelpe henne: *«Så jeg begynte jo å snakke og dele. Det er egentlig det jeg sier redder mennesker, det er å dele»*. Etter vonde opplevelser i oppveksten sier Beata om sin barndom: *«Så man sitter jo og har en del spørsmål på hvordan kunne noen tillate seg og la noen barn leve på den måten vi har gjort. Det har jeg tenkt mange ganger. For barndommen er jo tapt»*. Så kommer hun med en oppfordring eller utfordring til alle oss som jobber med, eller møter barn og unge: *«og jeg tenker at vi, alle som jobber med mennesker har kanskje en felles jobb da om å tørre å bry oss litt mer»*. Flere deltakere påpekte viktigheten av å endre fokus fra sine foreldre til seg selv og sine behov, tanker og følelser. Ved å vokse opp med foreldres rusavhengighet blir det rusproblemet som får mest fokus i familien. Faren for å bli medavhengig også for barna er stor. Kari har gjort seg noen erfaringer i forhold til å alltid sette andre foran seg selv: *«Jeg har skrevet en setning for meg selv, og det er at for meg så er kjærlighet å la voksne mennesker ta ansvar for sitt eget liv, og at de tar konsekvensene av sine egne valg»*. Det handler om å ikke ta på seg andres konsekvenser, men kun sitt eget. Roger sa om sitt liv med en turbulent oppvekst: *«Humpete vei med noen brudd og knekk, men målet der framme i voksen alder er et greit liv»*.

Funnene viser at deltakerne har mye tanker om hva som kunne vært gjort for at deres oppvekst skulle vært bedre. Kort oppsummert er hovedfunnene knyttet til tid, stabilitet, andre viktige personer, det å se bak atferden og si det du ser, det er frigjørende for barn som vokser opp med foreldre med rusproblemer.

5 Diskusjon

Denne studien handler om hvordan det oppleves å vokse opp med mor og/eller far som er rusavhengig. I tillegg hvordan barn som vokser opp med foreldres rusmisbruk opplevde sin skolegang og hvilke tanker eller ønsker de har hatt i møte med skolen.

Den overordnede problemstillingen er:

"Hvordan har barn av rusavhengige opplevd sin oppvekst og ivaretagelse i skolen?"

Forskningsspørsmålene er:

1. Hva kan opplevelser og konsekvenser være av å vokse opp med foreldres rusavhengighet? og
2. Hvilken erfaring har barn av rusavhengige med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring?

I dette kapittelet vil jeg diskutere funnene fra studien, opp mot teori og tidligere forskning. Diskusjonen vil omhandle følgende to tema: (1) Hvordan kan samfunnet møte barn av rusavhengige på en best mulig måte? (2) Betydningen av skolens rolle for barn av rusavhengige. Med utgangspunkt i funnene vil jeg i det første tema se på hvordan samfunnet kan møte barn av rusavhengige på best mulig måte. I det andre temaet vil fokuset dreies over på skolen og dens betydning for barn av rusavhengige i skolehverdagen. Temaene vil inneholde noe overlappende elementer fordi skolehverdagen er en del av det samfunnet barna lever i og påvirkes av.

5.1 Hvordan kan samfunnet møte barn av rusavhengige på en best mulig måte?

Funnene viste at deltakerne har hatt en opplevelse av at de ikke har noe valg når det gjelder å skjule problemene i deres familier, ofte uten at det var blitt snakket om. De måtte late som alt var greit, og de var selv redde for å fortelle til noen hvordan tilstanden i hjemmet var. Frykten for å bli tatt bort fra foreldre, og ønsket om å beskytte sine foreldre var sterkt. En annen grunn til å ikke snakke, kan være at barn av rusavhengige kan ha en opplevelse av at de ikke har påvirkningskraft. Dette samsvarer med Hansen (2004b) sine funn hos barn av rusavhengige, knyttet til opplevelsen av at man ikke kan påvirke omverdenen. Da kan det oppleves som at det ikke er noe poeng i å fortelle noe. Sundfær (2012) sine funn om tausheten om forholdene i familien, og hvordan den bringer med seg mye skam, samsvarer med mine funn fra deltakere som ikke fortalte til noen hvordan de hadde det. Om de snakket med noen eller tok med seg noen hjem, var det ofte jevnaldrende som var i samme situasjon. Åpenhet vil kunne være med å hjelpe barna på den måten at de får satt ord på følelser og opplevelser, de kan få bekreftelse og forhåpentligvis en begynnende tro på at de kan påvirke omverdenen. Sundfær (2012) sier at åpenhet kan virke som medisin for disse barna.

Et funn i denne studien er at miljøet rundt barna kan ha en stor innvirkning på livskvaliteten deres. En deltaker fortalte at alle i bygda visste om moren sitt problem, men ingen turte å gjøre noe siden «alle kjente alle». En annen deltaker fortalte om hvordan hele slekta visste om rusmisbruk og vold, men ingen våget å melde bekymring.

Det handler om å ha mot til å gå utenfor sin egen komfortsone, kanskje ta en ubehagelig avgjørelse, men samtidig se at man kan hjelpe noen. Dette stemmer overens med Bø (2018) og Kvellos (2019) fokus på at det må tilrettelegges både i nærmiljø, men også i storsamfunnet for å bedre menneskers helse. Det betyr at for å hjelpe barn av rusavhengige til å få et best mulig liv, trengs mennesker i barnas nærmiljø som betyr en forskjell og som på den måten er en beskyttelsesfaktor (Kvello, 2019). Det kan være slekt, venner, naboer, trener, leder i fritidsaktivitet eller andre. I storsamfunnet kan beskyttelsesfaktorer være pårørendes rettigheter, prioritering av økonomi i helse og oppvekst, og andre ulike hjelpetiltak (Kvello, 2019).

Funnene viser at rusmisbruk kan være vanskelige å oppdage for andre. Deltakerne fortalte at lojaliteten til foreldrene var sterk og at det i flere av familiene var viktig at ting så bra ut fra utsiden. Alle hadde noe ansvar som de voksne skulle hatt, og det kan tenkes at parentifisering er med på å gjøre det vanskelig for andre å oppdage hvordan situasjonen er hjemme. Hansen (2004a) mener at noe av grunnen til at disse barna ikke oppdages handler om at barna er lojale mot foreldre og at fasaden er så viktig. Det kan også tenkes at det er vanskelig å oppdage dem på grunn av manglende kompetanse på å snakke med barn, som var et av Wagensteen (2020) sine funn.

Et av funnene er knyttet til en redsel for generasjonsoverføring av rusavhengighet. I de fleste intervjuene kom vi inn på deltakernes frykt igjennom oppveksten for å skulle bli rusavhengige som sine foreldre. Flere av kvinnene sa at de tidlig i livet hadde tatt en beslutning om å velge et annet liv enn sine foreldre. Dette fordi de hadde tro på at det fantes et bedre liv og de hadde erfaring med gode forbilder som viste at det fantes. Wiig (2018) hevder at barn av rusavhengige, blant annet har større sjanse for selv å utvikle rusproblemer. Barna vil derfor få med seg en sosial arv inn i ungdoms- og voksenlivet, altså en generasjonsoverføring. Wiig (2018) sine funn samsvarer også med Solis et al. (2012) sine funn. Deres studie viser at barn av alkoholiserede foreldre viser en spesifikk og unik risiko for tidligere utbrudd av stoffbruk, raskere akselerasjon i mønstrene for stoffbruk og høyere grad av rusproblemer enn andre barn. Både Wiig (2018) og Solis et al. (2012) funn underbygger deltakernes frykt for selv å utvikle en rusavhengighet. Mohaupt og Duckert (2010) konkluderer blant annet med at betydningen av å fange opp barn av rusavhengige så tidlig som mulig er avgjørende, for å få skjermet dem fra andre risikofaktorer. Så jo tidligere barn som lever i slike situasjoner blir fanget opp og får hjelp, jo bedre utgangspunkt vil de kunne få. Flere av deltakerne mente også at det ville vært best for dem å få hjelp eller bli flyttet ut fra hjemmet tidlig. Det ville gitt dem et bedre utgangspunkt.

Når det er en forelder som ruser seg, er den andre forelderen avgjørende for barna. Studier som Wiig (2019) viser at det ofte er vanskeligere for barna og større risiko om det er mor som er rusavhengig. For de fleste av deltakerne i denne studien er det mor, eller begge foreldre som har vært rusavhengige og eventuelt hatt psykisk uhelse. For en deltaker var det far som var rusavhengig, og i hennes tilfelle viste mor styrke nok til å flytte fra far. Moren satte grenser for far i forhold til å treffe barna, for at det skulle være trygt og godt for dem. Mor ble dermed klippen i hennes liv.

Funnene viser at det er mye skam knyttet til det å ha en rusavhengighet eller være pårørende til en rusavhengig. For barn av rusavhengige er det blant annet mye skam forbundet med at den voksne kan «dumme seg ut» foran andre. Mange deltakere sa de valgte å ikke ta med noen hjem, slik at ikke noen skulle se at det var flasker, fulle foreldre, eller foreldre som bare sov. Både mine funn, men også teori og forskning viser

at tabuet og tausheten omkring dette tema er stort (Hansen, 2004a; Sundfær, 2012; Wagensteen, 2020). Dette kan gjøre at barna ikke får snakket med noen om sine tanker, opplevelser og følelser knyttet til situasjonen de er i. En deltaker fortalte om hvordan det å få lese sin egen barnevernsmappe bekreftet det hun trodde hadde skjedd. Det som var ugyldiggjort ved at det ikke ble snakket om, ble gyldig (Hansen, 2004a). Det stemte. Alle deltakerne bortsett fra en, påpekte at egne følelser og opplevelser ikke ble snakket om. Dersom noe ble snakket om, var det selve hendelsen eller hendelsesforløpet. For deltakeren som hadde familiemedlemmer hun kunne snakke med, var det likevel et behov for mer informasjon. Det er skadelig for barn at det ikke snakkes om vanskelige følelser og opplevelser og at man ikke blir møtt på følelser (Brandtzæg et al., 2019). En lærer med god mentaliseringskapasitet vil ha en bedre forutsetning for å tune seg inn på barnas følelser, og være sammen med dem i følelsene (Brandtzæg et al., 2019). For deltakerne kunne læreren dermed vært en person som de delte følelser og opplevelser med, som hadde forutsetning for å møte dem på følelsene deres. Det kan se ut som deltakerne savnet det Wagensteen (2020) kaller for meningsskapende samtaler.

En trygg og god relasjon til en lærer vil kunne være en beskyttelsesfaktor for barn. Læreren må da vise både faglig og sosial støtte (Drugli, 2019). Det kan tenkes det er dette deltakerne mente med å ha en voksen som så dem, og som ga det lille ekstra.

Deltakerne i denne studien snakket om lojalitetskonflikter. Barn av rusavhengige er redde for å miste sine foreldre, angi eller å avsløre dem, selv om det kan gjøre at de ikke får den hjelpen de selv hadde trengt. Lojalitet i familier med rusproblemer skaper blant annet avstand til de rundt dem og en ugyldiggjøring av opplevelsene deres ved at det ikke blir snakket om (Hansen, 2004a). Det at barna er så glad i sine foreldre gjør at lojaliteten blir så sterk. Det blir derfor mye motstridene følelser for barna, samtidig med at de ikke kan snakke med noen om det.

Lojaliteten i en familie med rusproblemer kan stå i veien for at hjelpeapparatet fanger dem opp og at de får den hjelpen de trenger (Hansen, 2004a). Skammen rundt det å være rusavhengig eller pårørende kan være ødeleggende. Her trengs blant annet en holdningsendring i samfunnet og dermed økt aksept for problemene. Det vil gjøre det lettere både for foreldre og barn å være åpen om situasjonen og dermed kunne få den hjelpen de trenger. Som Wagensteen (2020) påpeker er skammen og stigma i veien for barnets beste. Min forskning kan kanskje være med å bryte ned barrierer i forhold til å tørre å spørre, og dermed gjøre temaet mindre tabubelagt. Det at ansatte i skolen får mer kunnskap om barn av rusavhengige og hva de trenger kan gjøre det lettere for dem både å se og hjelpe de barna de møter. Og kanskje noen flere barn ville tørre å fortelle hvis de opplevde voksne de fikk tillit til.

De aller fleste barn er glad i og elsker sine foreldre, dette gjelder også barn av rusavhengige. Det kan ofte sette dem i en vanskelig posisjon. Deltakerne fortalte om hvordan de brukte unnskyldninger, bortforklaringer, bagatellisering og løgn for å beskytte sine foreldre, som for eksempel i forhold knyttet til skole og barnevern. Sundfær (2012) sier at barn lærer tidlig at det ikke skal snakkes om rusmisbruket i familien. For de fleste av deltakerne var det slik, at det ikke ble snakket om hendelser som var vanskelige for barna å forstå. Det var også lite eller ingen snakk om følelser i flere av familiene. Dette kan gjøre at barnas følelser ikke blir ivaretatt eller bekreftet av foreldrene og at barna dermed blir helt alene med sine følelser (Hansen, 2004a). I relasjonen mellom barn og foreldre med rusavhengighet kan det være mye som er skadelig for barn (Hansen, 2004b; Kvello, 2019). Dette kan knyttes opp til Wagensteen

(2020) sine funn i forhold til at barn i familier med rusavhengighet kan miste nødvendig beskyttelse, og kontinuitet i viktige relasjoner og meningsskapende samtaler med voksne som er trygge. Det er derfor viktig å finne ut hvilke barn dette er slik at de kan få riktig hjelp tidligst mulig.

Noen av deltakerne fortalte om at de alltid hadde med niste på skolen, de hadde rene klær, fine stramme fletter og ble fulgt opp i forhold til skole og fritidsaktiviteter. Alt dette for at omgivelsene ikke skulle begynne å undre seg og få mistanke om at noe ikke var som det skulle. Deltakerne beskriver dette som krevende. Noen av deltakerne har ikke fått samme oppfølging eller samme mulighet til å delta i fritidsaktiviteter, men har likevel ville dekke over for sine foreldre. I Alexanderson et al. (2017) sin studie er funn knyttet til å beskytte foreldrene slik at rusmisbruket ikke skulle bli oppdaget. I deres studie knyttet til ungdommer sier deltakerne at de la mye arbeid i å komme seg gjennom skolen og prestere godt. Da kunne de lettere skjule problemene sine, hvis de beholdt fasaden. Funnene viste også at elevene kan gå gjennom grunnskolen uten at problemene knyttet til hjemmet oppdages. Dette gjaldt også for noen av deltakerne. Opprettholdelse av fasaden kan derfor stå i veien for at hjelpere ser og kan få hjulpet dem. En av løsningsstrategiene til barn av rusavhengige kan være å være til minst mulig bry (Hansen, 2004a). I deltakergruppen kan dette være de som har rollen som usynlig, eller flink pike. Det vil også mest sannsynlig gjøre at det blir vanskeligere å dele det vonde de bærer på, da det kan oppleves som å være til bry. Det kan også være en grunn for at de er med og opprettholder fasaden. Det kan se ut som at det kan være ganske krevende å skulle bryte ut av lojaliteten med foreldrene, og derfor blir barna værende i det til de skal stå på egne ben slik flere av deltakerne fortalte.

Funnene viser at alle deltakerne på ulike måter og i ulik grad måtte ta ansvar som er de voksne sitt. Det å bære voksnes oppgaver og bekymringer er et alt for stort ansvar for små skuldre. Kvello (2019) påpeker at parentifisering kan ha mange negative konsekvenser. Disse konsekvensene avhenger, ifølge Kvello (2019) av når i barnets liv det startet, varighet og innhold i parentifiseringen. Alt dette handler om, eller kan føre til, at barna setter sine egne behov til side for å holde fasade, være lojal og dekke over foreldrenes utfordringer. Barnas behov kommer dermed i andre rekke (Bergem 2018). Dette kom tydelig frem i flere av intervjuene.

Flere av deltakerne beskrev at de så for seg et bedre liv enn deres foreldre, og at de hadde erfaringer med at det fins andre måter å leve livet sitt på enn sine foreldre har valgt. Ved å ta en avgjørelse om at man ikke vil følge samme vei som foreldrene, må man ha en tro på at det er mulig og at det er en løsning på deres situasjon (Antonovsky, 2012).

Flere av deltakerne fortalte om egenskaper i og utenfor seg selv som har vært til hjelp for dem, som en beskyttelsesfaktor i oppveksten. For en av deltakerne var hennes mor sin styrke, i form av å prioritere ivaretagelse av barna først, av stor betydning når far hadde et rusproblem. Mor ble da kompensierende for en far som var mer fraværende. Kvello (2019) nevner dette som en av beskyttelsesfaktorene for barn av rusavhengige. Forskning viser at ikke alltid far på sammen måte er kompensierende når mor er rusavhengig (Wiig, 2018). Av den grunn kan det være ekstra viktig at barn som har mødre som er rusavhengige får god støtte og hjelp. Når det gjelder egenskaper i seg selv, nevner deltakerne stahet, pågangsmot, evnen til å undre seg, mentalisering og troen på et bedre liv. Flere av disse egenskapene kan knyttes opp mot resiliens (Olsen & Traavik, 2017). To av deltakerne sier at deres oppvekst har gjort dem til den de er i dag.

De har alle opplevd utfordringer eller traumer, og min opplevelse er at noen av deltakerne har hatt det som Chowdhury (2021) kaller psykologisk transformasjon. Altså en selvforbedring man kan gjennomgå etter å ha opplevd utfordringer eller traumer i livet. Ved å begynne å ta valg for seg selv, har deltakerne fått seg jobber, skolegang/studier, fått egen familie og flere av dem hjelper i dag andre som har liknende erfaringer som de selv. De har altså fått bruke sine erfaringer med vanskelige omgivelser til å hjelpe andre.

Funnene viser at flere av deltakerne hadde ønsket at de hadde fått hjelp tidlig eller tidligere i livet. Flere deltakere mener at å bli flyttet fra hjemmet kunne vært et godt alternativ, og gitt et bedre utgangspunkt for å klare seg i voksenlivet. Det støttes av forskning som peker på at både varighet og intensitet av foreldres rusmisbruk har betydning i forhold til barnets utvikling (Bergem, 2018; Hansen, 2004b; Kvello, 2019). Med et godt samarbeid mellom mikrosystemene hjem og skole, og i tillegg instanser på høyere nivå, kan man både forebygge og bryte generasjonsoverføringen, men også sette inn kompenserende tiltak i familien (Bergem, 2018; Kvello, 2019; Wiig, 2019).

Det anslås å være mellom 160000-230000 barn og unge i Norge som vokser opp med foreldre som har en rusavhengighet (Hansen, 2001; Kvello, 2019). Omfanget av familier med barn av rusavhengige bør også ha noe si for samfunnets prioritering av ressurser på feltet. Når en i familien har et rusmisbruk er hele familien skadelidende (Bergem, 2018; Hansen, 2004a). Det er dermed ikke nok at den rusavhengige får hjelp, barna trenger også hjelp. Fram til i dag er ikke tilbudet til barna godt nok, det kommer også tydelig fram i mine funn. Wagensteen (2020) fant at det både mangler kompetanse på å samtale med barn og samtidig at barn og unge sjelden ble invitert inn i samtaler når mor og/eller far fikk hjelp for problematisk rusbruk.

5.2 Betydningen av skolens rolle for barn av rusavhengige

Funnene viste at deltakerne har hatt ulik erfaring i møtet med skolen. Alle har likevel ønsket å bli behandlet som de andre elevene. De har hatt et ønske om å ikke skille seg ut i gruppa. En deltaker opplevde skolen som et fristed der hun ikke trengte å bekymre seg for hva som skjedde hjemme. Sundfær (2012) påpeker at skolestart er et nytt skifte som kan være positivt blant annet for barn med foreldre som er rusavhengige. Et av hennes argumenter er at de på skolen får lov å bare være barn akkurat som de andre. Dette var jo nettopp et av ønskene for noen av deltakerne i denne studien. De ønsket å bli behandlet som de andre elevene.

Deltakerne beskriver at de hadde trengt voksne på skolen som tok seg tid til dem og fremhever at det tar tid å bygge tillit på grunn av usikkerhet og utrygghet. Tidligere erfaringer med tilknytning kan gjøre at de trenger flere erfaringer med at den voksne er til å stole på og vil dem vel (Brandtzæg, 2019; Hansen, 2004). Deltakernes erfaringer med løftebrudd og løgn, flyttinger og brudd i relasjoner gjør at de kan ha et mer krevende utgangspunkt for å opparbeide seg tillit til andre mennesker. Nettopp fordi det tar lang tid å bygge tillit når man har dårlige erfaringer fra før. Flere av deltakerne beskrev vansker i forhold til å knytte seg til andre. For noen av deltakerne var det også viktig at det var stabilt i forhold til lærere og at det ikke var for hyppige skifter av kontaktlærere og heller færre voksne å forholde seg til. De hadde ønsket en lærer som de fikk tid til å bygge en god relasjon til. Drugli (2019) hevder at god kvalitet på relasjonen mellom lærer og elev er en viktig ressurs og beskyttelsesfaktor for elevene. Derfor bør

kunnskap om og fokus på relasjonens betydning være fremtredende både innad i skolen, men også i forhold til samarbeidspartnere som barnevern, PPT og BUP.

Deltakerne hadde også ønsket seg lærere som ga litt ekstra av seg selv og som prøvde å se hva som lå bak adferden deres. For flere av deltakerne var adferden deres et rop om hjelp, men de opplevde at de ikke ble hørt. De etterlyste voksne som forsto at adferden var et uttrykk for noe, at det var et slags språk (Brandtzæg al et. 2019). Å forstå den andres atferd handler om evnen til å kunne mentalisere. Da må man både kunne se seg selv utenfra og eleven innenfra (Brandtzæg, 2019; Lund ,2004). Denne evnen er heldigvis ikke statisk, men kan utvikles og den kan være til god hjelp i relasjonsbygging med elevene.

Et funn i denne studien er at deltakerne trengte lærere som var positive forbilder. At læreren tok seg tid til å bli kjent, til å komme inn på eleven og i tillegg kunne se bak adferden. Noen av deltakerne hadde lærere som så dem og var et positivt forbilde for dem, men dette gjaldt ikke alle. Læreren og skolen er et viktig miljø for elevene og de har et stort ansvar i forhold til å se og støtte alle barn. Drugli (2019) viser til studier der de finner at tilknytningsmønstrene til foreldre har sterk sammenheng med tilknytningen de får til lærerne. Det vil da kunne være en dobbelt risiko for de som har en utrygg tilknytning til foreldre. Drugli (2019) mener at positiv oppmerksomhet fra lærerens side er en strategi som i stor grad bidrar til at relasjonen mellom lærer og elev fremmes. Olsen og Traavik (2017) fremhever økt mestringsfølelse og økt selvfølelse i arbeid med resiliens for disse barna. Ved at elevene får økt både mestringsfølelse og selvfølelse kan resiliensen øke. På den måten kan de bli mer elastiske og tåle mer. Dette kan knyttes opp til Drugli (2019) og uttalelser fra deltakere i studien. Tre av deltakerne nevnte relasjon til læreren som avgjørende for deres skolegang. En god lærer-elev relasjon er blant annet avhengig av at eleven opplever seg forstått og anerkjent (Brandtzæg, 2019). Skolen bør derfor prioriterer relasjonsarbeid i større grad.

Et av funnene er knyttet til deltakernes rolle i klassen. For fire av deltakerne har det vært vanskelig å alltid være den nye i klassen. Det har ført til mobbing, ensomhet, unnvikelse og utagering. Noen av deltakerne har fått rollen som flink pike, megler eller den stille. Det å få en rolle man ikke er komfortabel med eller ønsker å ha, kan være belastende. En av deltakerne påpekte at ansatte i skolen må være observante om noen er ekstreme i sin rolle. Hansen (2004a) finner i sitt materiale disse avgrensede rollene, men hun ser ulike strategier som prøves ut, ut fra tidligere erfaringer. Ikke nødvendigvis en avgrenset rolle. Ofte sitter barnet igjen med følelsen av at ingenting nytter uansett hva det prøver på.

For deltakerne var skolen en kontrast til kaoset hjemme. Forutsigbarhet, struktur og rutiner var med å skape trygghet for dem. Dette savnet deltakerne i hjemmet. Sundfær (2012) trekker fram skolen kan være en motvekt til uforutsigbarheten og skiftende omsorg barn av rusavhengige kan oppleve.

Et av funnene var knyttet til deltakernes relasjoner. Noen av deltakerne hadde god relasjon til læreren eller til medelever. Skaalvik og Skaalvik (2018) hevder at lærer-elev relasjonen har betydning for motivasjon, trivsel og læring. Den kan dermed være ganske avgjørende for kvaliteten på barnets skolegang. Andre deltakere fant ikke helt plassen sin i klassen, eller ville ikke involvere seg da de ikke visste når de skulle flytte neste gang, eller at de ikke turte å slippe noen inn på seg. Noen av dem var redd for å bli avvist og ble heller derfor den som avviste selv, uavhengig av hva konsekvensene ble. Skolen er forpliktet til å gi alle elever et trygt og godt skolemiljø (opplæringsloven § 9-A)

og det er elevens subjektive opplevelse som skal legges til grunn. Det er derfor viktig at lærerne er klar over betydningen av deres relasjon til både enkeltelever og klassen som gruppe (Drugli, 2019). Det samsvarer også med hva Bergersen (2012) fant om emosjonell støtte knyttet til motivasjon for læring og deltakelse. I dette funnet fant jeg også at deltakerne hadde lite kunnskap og trening i forhold til det som gjaldt følelser. Både å kjenne på ulike følelser, kunne kjenne dem igjen, kunne navn på dem og vite hva som er funksjonen. De hadde lite erfaring med at det var akseptert og naturlig å snakke sammen hjemme om både gode og vonde følelser. Gjennom læreplanens fagfornyelse er skolen nå forpliktet til å «gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheter for å ta ansvarlige livsvalg» Kunnskapsløftet (2020). Wagensteen (2020) fant i sin studie at respektfulle og gode samtaler med profesjonelle som kunne hjelpe dem å skape sammenheng og mening var til god hjelp for barn av rusavhengige. Dette viser at personer i det private og offentlige kan spille en viktig rolle i forhold til livskvalitet for barn av rusavhengige. Wagensteen (2020) fant også at barn sjeldent blir invitert inn til barne- eller familiesamtaler og at det også er manglende kompetanse på å snakke med barn. Wagensteen (2020) sine funn knyttet til samtaler og manglende kompetanse, og mine funn knyttet til manglende erfaringer og trening i forhold til følelser, gjør at ansatte i skolen har et større ansvar i og med at de treffer elevene hver dag. Derfor vil det også være naturlig med en kompetanseheving i forhold til barn av rusavhengige og andre sårbare grupper i skolen. Kan skolen klare å gi de troen på et bedre liv, og en bedre selvoppfatning?

Et funn som overrasket meg var knyttet til bitterhet. Deltakerne ser at det ikke gagnar dem og velger derfor å legge det bort. Det som forundrer meg etter disse samtalerne med mennesker som har opplevd så mye vondt og ikke fått den hjelpen de trengte, er at flere av dem sier de ikke bærer nag eller er bitre på foreldre lengre. Det kunne vært tema for videre forskning av dette prosjektet. Hva har det hatt å bety for deres livskvalitet at de har sluppet tak i bitterheten? Noen av deltakerne har jobbet mer med seg selv i forhold til bitterheten enn andre. Dette kunne jeg tenke meg å undersøke enda mer.

Når det gjelder faglige prestasjoner var dette varierende hos deltakerne i studien, og det var også ulikt hvor mye oppfølging de fikk i forhold til skolearbeidet. I møte med barn av rusavhengige er det viktig å vite som Søftestad og Andersen (2014) sier om at krenkelser kan gi endringer i hjernen som kan få betydning både sosialt, men også faglig. Barn av rusavhengige kan derfor ha et annet utgangspunkt enn andre elever.

Vi er på vei mot en psykologi som tar utgangspunkt i karakterstyrker og utviklingsmuligheter for elevene (Seligman, 2009). Det tror jeg vil være positivt for alle elever, og en nyttig tilnærming til barn av rusavhengige. Med det utgangspunktet ville nok flere av deltakerne i denne studien hatt en bedre skolehverdag.

6 Avslutning

Hensikten med denne studien var å få innsikt i, og kunnskap om, hvordan det oppleves og erfares å vokse opp med mor og/eller far som var rusavhengig. I tillegg det å få kunnskap om hvordan barn av rusavhengige opplevde sin skolegang og hvilke tanker eller ønsker de hadde hatt i møte med skolen.

I denne oppgaven har jeg belyst følgende problemstilling:

«Hvordan har barn av rusavhengige opplevd sin oppvekst og ivaretagelse i skolen?»

Forskningsspørsmålene var:

- 1. Hva kan opplevelser og konsekvenser være av å vokse opp med foreldres rusavhengighet?*
- 2. Hvilken erfaring har barn av rusavhengige med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring?*

For å undersøke dette spørsmålet utførte jeg en kvalitativ studie hvor jeg intervjuet syv voksne som har vokst opp med mor og/eller far som har vært rusavhengige. Med inspirasjon fra hermeneutisk fenomenologi var jeg ute etter deres erfaringer og opplevelse med å vokse opp med mor og/eller far som har vært rusavhengig og deres erfaringer og opplevelser av å bli ivaretatt i møte med de voksne på skolen.

I dette avsluttende kapittelet kommer først en kort oppsummering, deretter litt om på studiens begrensninger og forslag til videre forskning. Til slutt følger avsluttende refleksjoner.

6.1 Oppsummering

Hvordan har barn av rusavhengige opplevd sin oppvekst og ivaretagelse i skolen? Alle deltakerne beskriver at det har vært krevende å vokse opp med mor og/eller far som er rusavhengig. Noen av deltakeren har kontakt med foreldre i dag, noen har gått bort og andre har valgt å ikke ha kontakt med den som ruser seg. Hovedfunnene i denne studien er knyttet til (1) «Livet handlet i mange år om å overleve», (2) «Skolen som fristed eller arena for bekymring», (3) «Ser du meg og har du tid til meg?» og (4) «Spør meg, selv om sannheten sitter langt inne».

Deltakerne har opplevd sin oppvekst som krevende og flere av dem har ikke hatt en forelder som har vært følelsesmessig tilgjengelig. På tross av en krevende oppvekst, virker det som deltakerne i denne studien har fått et godt liv. De har klart å rive seg løs fra foreldrene og begynne å ta gode valg for sitt eget liv.

Det mest overraskende funnet, er kanskje deltakere som først beskriver hvor mye vondt de er blitt påført og behov de ikke har fått dekket, men som likevel har klart å ikke ta med seg bitterheten videre i sitt liv. Flere av deltakerne sa de ikke var bitre på sine foreldre. At bitterhet ikke kunne brukes til noe, eller var noe godt for deres liv, og at de

dermed måtte kvitte seg med det. Her er det ulikheter i forhold til hvor mye de har strevd med det.

6.2 Studiens begrensninger og videre forskning

I denne studien har jeg valgt å bruke kvalitativ metode og foretatt dybdeintervju med syv deltakere, i et retroperspektiv. Styrken i forhold til utvalget er at jeg har rekruttert både kvinner og menn, og at det er noe bredde i forhold til alder (22- 47 år). Det kan sies å være et lite utvalg, men tatt i betraktning tid og omfang av studien er jeg fornøyd med det. Jeg kunne kanskje hatt flere deltakere for høyere pålitelighet? Jeg synes likevel det var positivt å få syv deltakere og at det var deltakere av begge kjønn. Alle deltakere er bosatt i samme fylke, bortsett fra en. Det kan stilles spørsmål ved om mer spredning geografisk ville gitt andre resultater og større gyldighet? I utvalget har jeg til en viss grad fått fram en variasjonsbredde, men det er også en del likhetstrekk (Tjora, 2018). Det var deltakernes opplevelser og erfaringer som var i fokus. Jeg kunne selvsagt valgt deltakere uavhengig av om det har gått bra med dem eller ikke. Det ville mest sannsynlig gitt mer variasjon i svarene. Samtidig valgte jeg en positiv vinkling, og avgrenset studien på den måten.

Kjennskap til en av deltakerne fra før kan kanskje ha noe å si både i forhold til svar, mine spørsmål, kommentarer og tolkninger. Dette har jeg prøvd å være bevisst gjennom hele prosessen. Hadde jeg hatt mer tid, ville jeg brukt tid på å bli kjent med analyseverktøyet Nvivo og brukt det for å kode datamateriale.

Underveis i studien har jeg stilt meg flere spørsmål som for eksempel om mine funn vil være spesielle for de barna som har klart seg bra? Eller representerer de hele gruppen barn? Jeg tror noe vil være likt uavhengig av om man har klart å få et godt liv eller ikke, som for eksempel mangel på nærhet, at det snakkes lite om barnas følelser og opplevelser knyttet til rusmisbruk og familiefungering.

Når det gjelder forslag til videre forskning ser jeg flere muligheter. Det ble innledningsvis sagt at jeg tror lærere i dagens skole har lite kunnskap om barn av rusavhengige, hva de skal se etter og hva de skal gjøre. Et nytt forskningsspørsmål som har dukket opp underveis i denne studien er hvordan støtteapparatet rundt barnet kan være til best mulig hjelp? Det kunne også vært spennende å forske på tidlig innsats og samarbeid mellom ulike instanser rundt familier med rusmisbruk. Flere av deltakerne beskriver at de har vært usynlige i oppveksten sin. Dette kunne også være tema for videre forskning, for eksempel sett i lys av Daniel Sterns selvteori (2003).

I avslutningen av arbeidet med denne studien ser jeg også at relasjonen lærer/elev, og betydningen av denne relasjonen for barn av rusavhengige, kunne vært en egen spennende studie.

6.3 Avsluttende refleksjoner

Det er forsket en del på rusavhengighet og den rusavhengige. Når det gjelder deres barn, har det ikke blitt forsket i samme grad. Fra midten av 1990-tallet og fram til i dag ser vi et økt fokus på barna. Dette gjelder i nye lovverk, litteratur, forskning og fokus i media.

Mine funn viser at det kan være svært krevende for barn å vokse opp med rusavhengige foreldre, og at det kan være vanskelig for omgivelsene å oppdage og hjelpe. Grunner til det er blant annet at barna er lojale mot sine foreldre og at mange av familiene har en

fin fasade. De viser også at barn av rusavhengige ofte får oppgaver og ansvar som ut fra kulturen skulle vært de voksne som tok ansvar for. Det viser også at når det er en forelder som er rusavhengig, er utfallet for barna i stor grad avhengig av den andre forelders styrke og evne til å ivareta dem. Resultatene viser også at selv om man har vokst opp under vanskelige forhold kan man likevel få en god livskvalitet, ved å ta gode valg for seg selv, og ha god støtte fra en eller flere personer.

I skolehverdagen hadde de ønsket og trengt at en voksen over tid var tålmodig i relasjonsbygging og at de voksne hadde prøvd å se bak atferden. De hadde også ønsket at noen hadde spurt dem om hvordan de hadde det, flere ganger, og at noen hadde sagt hva de så, og bekreftet at det ikke var slik barn skulle ha det. Bare det ville gjøre det lettere for dem. De hadde altså trengt modige voksne i sine omgivelser som så dem, som fortalte hva de så og tok seg tid til dem.

Tilbakemeldingen jeg fikk i forhold til å bruke begrepet barn av rusavhengige er viktig å ta med seg i møte med disse barna. De er ikke bare barn av en rusavhengig, men de er så mye mer enn det. De kan for eksempel være en venn, en samarbeidspartner, en medspiller og ei søster eller en bror. Det fokuset er viktig i forhold til hvordan vi ser på dem, og dermed hvilke signaler vi sender ut. Det er fortsatt en stor jobb å gjøre for at barn av rusavhengige skal få en bedre oppvekst. Det er også sterkt og veldig motiverende å høre hvordan deltakerne har klart å skape gode og meningsfulle liv på tross av mye motgang i oppveksten sin.

Den viktigste oppfordring å komme med til dagens lærere: Vi må våge å se og spørre, flere ganger, og i uformelle situasjoner.

Referanser

Alexanderson, K. Hammerin, A. Lind, S. Malmberg, K. N. & Stenhammar, C. (2017). *Shit, den här människan bryr sig om mig! Om skolans förmåga att upptäcka och ge stöd till elever som växer upp med föräldrar som har missbruksproblem*. Region Uppsala och Uppsala universitet.

Amundsen, J. E & Melkeraaen, H (2015). *Mamma redd ditt liv... eller velg alkohol!! Barn i rusbelastede familier. Erfaringer fra praktisk pårørendearbeid*. Kommuneforlaget.

Antonovsky, A. (2012). *Helsens mysterium. Den salutogenese modell*. Gyldendal.

Bergem, A. K. (2018). *Når barn blir pårørende*. Gyldendal.

Bergesen, B. (2015) Emosjonell støtte i klasserommet. Universitetet i Stavanger.
<http://hdl.handle.net/11250/2375859>

Biong, S. og Ytrehus, S. (red.) (2018). *Helsehjelp til personer med rusproblemer*. Cappelen Damm akademisk. Oslo.

Borge, A. I. H., (2018). *Reciliens – risiko og sunn utvikling*. Gyldendal.

Brandtzæg I., Torsteinson, S. & Øiestad G. (2019). *Se eleven innenfra. Relasjonsarbeid og mentalisering på barnetrinnet*. Gyldendal. Oslo. 3.utg.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101

Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Los Angeles: Sage.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Cambridge: Harvard University Press.

Bø, I. (2018). *Barnet og de andre. Nettverk som pedagogisk og sosial ressurs*. Universitetsforlaget. Utg. 5.

Chowdhury, R. M (2021). *What is Post-Traumatic Growth?*
Positivespsychology.com. <https://positivespsychology.com/post-traumatic-growth/>

Drugli, M. B. (2019). *Relasjonen lærer og elev – avgjørende for elevens læring og trivsel.* Cappelen Damm Akademisk.

Eid, S. T. Ø. (2010). *Barn av rusmisbrukere. En kvalitativ kvalitativstudie om hvordan studie om hvordan voksne opplevde å være barn av rusmisbruker og hvilke signaler de viste sine omgivelser.* Trondheim, Pedagogisk Institutt, NTNU.
https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/269325/404574_FULLTEXT01.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Eidhammer, A. (2014). *Vekst og utvikling etter traumatiske hendelser. Pacem.*
http://pacem.no/wp-content/uploads/2014/09/PACEM-nr-2-2014-8-Eidhamar_vekst_og_utvikling_etter_traumatiske_hendelser.pdf

Federici, R. A & Skaalvik, E. M (2013) *Lærer-elev-relasjonen - betydning for elevenes motivasjon og læring.* <https://utdanningsforskning.no/artikler/2013/larer-elev-relasjonen---betydning-for-elevenes-motivasjon-og-laring/>

Freisthler, B., Holms, M.R & Wolf, J.P (2014). *The dark side of social support: Understanding the role of social support, drining behaviors and alcohol outlets for child pyksical abuse.* Child Abuse & Neglect 38, 1106-1119

Grimsgaard, C. (2020). *Samtaler mellom profesjonelle og barn som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre: Et etisk og narrativt perspektiv.* Cappelen Damm Akademisk.

Hansen, Frid A. (red.) (2001). *Barn som lever med foreldres rusmisbruk.* Ad Notam Gyldendal.

Hansen, F. A. (2004a). *Er det barnet eller den voksne som skal behandles? Refleksjoner knyttet til kriterier for inkludering av barn av alkoholikere i behandling.* Borgestadklinikken.

Hansen, F. A. (2004b). *Fra Avmakt til handlekraft. En terapeuts møte med voksne barn av rusmiddelbrukere.* Borgestadklinikken.

Hansen, F. A (2004c). *Rusmisbruk i et familieperspektiv. Hvilke utviklingsmessige konsekvenser kan dette få for barn?* Borgestadklinikken.

Helsedirektoratet (2015). *Teoretiske perspektiver på hvordan trivsel kan fremmes i skolen*. https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/trivsel-i-skolen/Trivsel%20i%20skolen.pdf/_attachment/inline/9e76ad2b-14eb-4c5f-bf8b-e157f5efcc06:176ea3b766b3d06407dbd9395c3b1776682c5ab7/Trivsel%20i%20skolen.pdf

Haugland, B. S. M. (2006). *Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering*. Tidsskrift for Norsk psykologforening.

Haugland, B. S. M., Bugge, K. E., Trondsen, M. V. & Gjesdahl, S. (red.) (2015). *Familier i motbakke. På vei mot bedre støtte til barn som pårørende*. Fagbokforlaget.

Hellsten, T (1999). *Flodhesten i dagligstuen - om medavhengighet og møtet med barnet i oss*. G- perspektiv.

Lov om helsepersonell m.v. (Sist endret 2020).
https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-64#KAPITTEL_1 – lov om helsepersonell

Imsen, G. (2020). *Elevens verden Innføring i pedagogisk psykologi*. Universitetsforlaget. Utg. 6.

Kaljord, C. (2018). *Når barn blir pårørende*. Korus -Nord. Rusfag.
<http://kompetansesenterrus.no/file/1artikkel-01.pdf>

Kleven, T. A. & Hjordemaal, F.R. (2018). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. Fagbokforlaget. 3.utg.

Kufås, E. Faugli, A. Weimand, B. (2015). *"Når jeg ser han, får jeg sånn stikk i hjertet ..."*. *Barn og ungdom som har foreldre med rusmiddelproblemer – en kvalitativ levekårsstudie*. Helsedirektoratet.

Kunnskapsløftet (2020). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*.
<https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. 3.utg. Gyldendal.

Kvarme, L. G., red, (2017). *Sårbare skolebarn. Trivsel og helse for barn med psykososiale utfordringer*. Fagbokforlaget.

- Kvello, Ø. (red.) (2012). Oppvekstmiljø og sosialisering. Gyldendal akademisk.
- Kvello, Ø. (2019). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Gyldendal. 2.utg.
- Loennechen, A. & Kvalsvik, G. (red.) (2010). *Lav terskel - høy kvalitet: en profesjonell tilnærming til mennesker med rusrelaterte problemer*. Helsedirektoratet. Oslo.
- Lund, I. (2004). *Hun sitter jo bare der! Om innagerende atferd hos barn og unge*. Fagbokforlaget.
- Lund, I. (2012). *Tydelige voksen når atferd utfordrer*. Portal.
- Malterud, K (2017). *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag*. Universitetsforlaget. 4. utg.
- Mohaupt, H. & Duckert, F. (2010). *Barn av rusmisbrukere – drøfting av sentrale risikofaktorer*. Tidsskrift for Norsk psykologforening.
<https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2010/05/barn-av-rusmisbrukere-drofting-av-sentrale-rikofaktorer>
- Nyheim, L. C. (2015). *Trivsel som vilkår for vekst - Positiv psykologi i spesialpedagogisk praksis*. Universitetet i Oslo.
<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-53274>
- Olsen, M. I. & Traavik, K. M. (2017). *Resiliens i skolen. Om hvordan skolen kan bidra til livsmestring for sårbare barn og unge. Teori og tiltak*. Fagbokforlaget.
- Opplæringsloven. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa. (sist endret 2020) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61> -
- Pedersen, W. (2015). *Bittersøtt: nye perspektiver på rus og rusmidler*. Universitetsforlaget.
- Repstad, P. (1993). *Mellom nærhet og distanse*. Universitetsforlagets Metodebibliotek. Oslo; Universitetsforlaget. 1993. 2. utg.
- Ringdal, K. (2018). *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Fagbokforlaget. utg. 4.

Risberg, T. (2014). *Logopedens rådgiverrolle – refleksjoner i lys av positiv psykologi. Universitetet i Nordland.*

<https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/bitstream/handle/11250/2360552/Risberg.pdf?sequence=5>

Ruud, T., Birkeland, B., Faugli, A., Hagen, K.A., Hellman, A., Hilsen, M. K., Ellen, Katrine Kufås, Elin Løvås, Maren Peck, Gro Christensen Skogerbø, Åshild Skogøy, Bjørg Eva Stavnes, Kristin Thorsen, Eivind Weimand, Bente M (2015). *Barn som pårørende - Resultater fra en multisenterstudie.* Helsedirektoratet.

Salo, S., Kivistø, K., Korja, R., Biringen, Z., Tupola, S., Kahila, H. & Kallio, K. (2009). *Emotion availability, parental self-efficacy beliefs, and child development in caregiver-child relationships with buprenorphine-exposed 3-years-old.* Parenting: Science and Practice, 9, 224-259.

Salo, S., Politi, J., Tupola, S. M., Biringen, Z., Kalland, M., Hamlesmuki, E. mfl. (2010). *Early development of opioid-exposed infant born to mothers in buprenorphine-replacement therapy.* Journal of Reproductive and Infant Psychology, 28, 161-179.

Seligman, M. (2009). *Ekte lykke. Positiv psykologi i praksis.* Universitetsforlaget.

Simonsen, T. (2016). *Rusmiddelavhengighet: lærebok for helse- og sosialfag.* Fagbokforlaget. Bergen.

Sjøkvist, P. (red) (2014). *En barnehage for alle. Spesialpedagogikk i barnehagelærerutdanningen.* Universitetsforlaget. 3. utg.

Skaalvik, E. M. & Skaalvik, S. (2018). *Skolen som læringsarena. Selvoppfatning, motivasjon og læring.* Universitetsforlaget. 3. utg.

Solis, J. M., Shadur, J. M., Burns, A. R & Hussong, A.M. (2012). *Understanding the Diverse Needs of Children whose Parents Abuse Substances.* NCBI

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3676900/>

Stern, D (2003). *Spedbarnets interpersonlige verden.* Gyldendal Norsk Forlag AS. Utg.5.

Strandbu, A. & Thørnblad, R. (2010). *Sårbare" barn som deltakere i kvalitativ forskning* Forskningsetikk og etisk forskning Barn nr. 1 2010:27-41, ISSN 0800-1669 © 2010 Norsk senter for barneforskning 27"

<https://docplayer.me/421527-Sarbare-barn-som-deltakere-i-kvalitativ-forskning.html>

Sundfær, Aa. (2012). *God dag, jeg er et barn. Om barn som lever med rus eller psykisk sykdom i familien*. Fagbokforlaget.

Sælebakke, A. (2018). *Livsmestring i skolen. Et relasjonelt perspektiv*. Gyldendal.

Søftestad, S. & Andersen, I. L. (red.) (2014). *Seksuelle overgrep mot barn. Traumebevisst tilnærming*. Universitetsforlaget.

Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder*. Fagbokforlaget. Utg.5.

Tjora, A. (2018). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Gyldendal akademiske. utg.3.

Torp, I. S. (2018) *Hva er forskningsetikk? De nasjonale forskningsetiske komiteene*.
<https://www.forskningsetikk.no/om-oss/hva-er-forskningsetikk/>

Torvik, F. A. & Rognmo, K. (2011). Rapport 2011:4. *Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk- omfang og konsekvenser*. FHI.
<https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2011/rapport-20114-pdf.pdf>

Waaktaar, T. & Christie, H. J. (2000). *Styrk sterke sider. Håndbok for resiliencegrupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo. Kommuneforlaget.

Wagensteen, T. (2020). *Når skam og stigma står i veien for at barn som har foreldre med rusmiddelavhengighet får beskyttelse og meningsskapende samtaler. En kvalitativ studie*. Ph.d.-avhandling i Barn og unges deltakelse og kompetanseutvikling, INN.

Wiig, E. M. (2018). *Rusavhengige mødre oppvokst i familier med rusproblemer - en kvalitativ studie av generasjonsoverføring av avhengighet*. Doktorgradsavhandling. KoRus Sør.

Alle kilder som er brukt er oppgitt.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

Vedlegg 2: Informasjonsskriv/ samtykkeskjema deltakere

Vedlegg 3: Informasjonsskriv foreldre (tredjeperson)

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD prosjektnr.443351

Vedlegg 1

Intervjuguide

Informere om studien og informert samtykke, anonymisering og at det er frivillig å delta og man kan trekke seg når som helst uten begrunnelse. Informere om å ikke bruke navn på foreldre el andre, og ikke gå inn på meget sensitive opplysninger/foreldrenes helseforhold dersom det ikke er direkte relevant. Jeg sier fra når jeg skrur diktafonen på og av igjen.

1. Oppvarmingsspørsmål.

Fortell kort om deg selv.

- Alder
- Oppvokst sammen med?
- Hvor lenge bodde du sammen med den/de som hadde rusproblemer?
- Jobb/skole/tiltak – status i dag

2: Hjemmeforhold.

Hvordan var oppveksten?

- Kan du beskrive din oppvekst på hjemmebane?
- Hva fungerte bra?
- Hva var utfordrende for deg?

3: Skolehverdagen.

- Kan du beskrive din skolehverdag? Hvis vi går tilbake til barneskole/ungdomsskolen.
- Visste lærerne el noen voksne på skolen om din hjemmesituasjon? Ble det snakket om?
- Hva kunne lærerne/ ansatte på skolen gjort for at du hadde hatt det bedre?
- Hvordan ville du blitt møtt av de voksne på skolen?
- Informasjon og kunnskap i skolen? Åpent for å kunne fortelle?

4: Relasjoner.

Venner på skole og fritid

Si litt om venner på skole og fritid – venner - aktiviteter

- Kan du si litt om hvem du hadde mest tillit/trygghet til som barn?
- Hvem var den ene voksne for deg, om du hadde det?
- Hvorfor hadde du tillit til de/dette mennesket? Kan du fortelle hva denne eller disse personen(e) ga deg som de andre ikke ga?
- Hvis du fikk problem som barn, hvem fikk vite om dette og/eller hvem tok du da kontakt med?
- Hadde du noen å snakke med om hvordan du hadde det? (tabu/ Skam) Snakket dere om det hjemme?
- Hvis du skjulte noe, hva var grunnen til det?

5: Risiko og beskyttelsesfaktorer

- i og utenfor deg selv.

Hva slags erfaringer har du? Positive og negative.

- Når du nå tenker tilbake på din barndom, kan du si noe om hvordan du ble ”sett”?
Følte du at det var noen som la merke til deg? Evt beskriv.
- Hva er det som har hjulpet deg til å komme dit du er i dag?
- Hva ville vært for lite hjelp?
- Hvilke hjelpetjenester var evt involvert?

6: Avrundingspørsmål

Oppsummering.

- Er det noe du vil tilføye?
- Hvordan var det å være med på å la seg intervju?
- Takk for at du ville stille og dele av dine erfaringer.

Forsker/veileder: Ottar Ness: [REDACTED] tlf: [REDACTED]

Student: Lillian Lende, [REDACTED], tlf: [REDACTED]

Vedlegg 2

Vil du delta i forskningsprosjektet

«Barn som vokser opp med foreldres rusavhengighet sitt møte med skolen»?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å belyse barn av rusavhengiges opplevelse med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring. I dette skrevet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å få kunnskap om hvordan det har vært å vokse opp med foreldre med rusavhengighetsproblematikk og hvilke erfaringer man hadde med hvordan skolen ivaretok personens utvikling og læring. Prosjektet er en del av min masteroppgave i spesialpedagogikk.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

NTNU, institutt for pedagogikk og livslang læring er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg har fått hjelp fra bruker og pårørendeorganisasjonen ALARM til å rekruttere aktuelle informanter.

Alle som blir spurt er over 18 år og har vokst opp med mor og/eller far som er eller har vært rusavhengig. Fokuset vil være hva som har gjort at du har klart deg. Det er i alt ti personer som får henvendelsen.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du stiller til et intervju. Det vil ta ca.60 minutter. Intervjuet vil inneholde spørsmål om følgende tema: hjemmeforhold, skolegang, relasjoner, beskyttelses- og risikofaktorer i din oppvekst. Intervjuet vil foregå på Zoom eller Teams og det vil bli tatt lydopptak og notater fra intervjuet. Du vil bli anonymisert i alle publikasjoner, så det skal ikke være mulig å identifisere deg.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det vil være masterstudent Lillian Lende som vil gjennomføre intervjuene.
- Det vil kun være masterstudent Lillian Lende og Professor Ottar Ness fra NTNU som vil ha tilgang ved behandlingsansvarlig institusjon
- Navnet og kontaktopplysningene dine vil jeg erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data, lagre datamaterialet på forskningsserver, innelåst/kryptert, etc. Vi følger NTNU`s retningslinjer og lagrer på sikkert datanett.

Dere vil være anonyme og vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjoner basert i dette forskningsprosjektet.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres umiddelbart og når prosjektet er avsluttet slettes det. Prosjektsslutt er planlagt 01.12.21.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- NTNU, institutt for pedagogikk og livslang læring er ansvarlig for prosjektet. veileder professor Ottar Ness, [REDACTED], tlf.nr [REDACTED] og student Lillian Lende, [REDACTED], tlf. nr. [REDACTED].

- Vårt personvernombud: Thomas Helgesen, [REDACTED]

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Lillian Lende

Masterstudent i Spesialpedagogikk, NTNU

Ottar Ness

Professor/veileder, NTNU

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet Barn av rusavhengiges opplevelse og ivaretagelse i skolen, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i et personlig intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Informasjonsskriv om forskningsprosjektet

«Barn som vokser opp med foreldres rusavhengighet sitt møte med skolen»?

Dette er et informasjonsskriv til deg om fordi ditt barn har blitt bedt om å delta i et forskningsprosjekt. Formålet er å belyse barn av rusavhengiges opplevelse med skolens ivaretagelse av deres utvikling og læring. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære.

Formål

Formålet med prosjektet er å få kunnskap om hvordan det har vært å vokse opp med foreldre med rusavhengighetsproblematikk og hvilke erfaringer man hadde med hvordan skolen ivaretok personens utvikling og læring. Prosjektet er en del av min masteroppgave i spesialpedagogikk.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

NTNU, institutt for pedagogikk og livslang læring er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Jeg har fått hjelp fra ALARM, AI-anon og BaR til å rekruttere aktuelle informanter.

Alle som blir spurt er over 18 år og har vokst opp med mor og/eller far som er eller har vært rusavhengig. Fokuset vil være hva som har gjort at de har klart seg. Det er i alt ti personer som får henvendelsen.

Hva innebærer det å delta?

Det innebærer at ditt barn stiller til et intervju. Det vil ta ca.60 minutter. Intervjuet vil inneholde spørsmål om følgende tema: hjemmeforhold, skolegang, relasjoner, beskyttelses- og risikofaktorer i din oppvekst. Intervjuet vil foregå på Zoom eller Teams og det vil bli tatt lydopptak og notater fra intervjuet. Alle vil bli anonymisert i alle publikasjoner, så det skal ikke være mulig å identifisere noen.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Ditt barn kan når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle personopplysninger vil da bli slettet.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om han/henne til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det vil være masterstudent Lillian Lende som vil gjennomføre intervjuene.
- Det vil kun være masterstudent Lillian Lende og Professor Ottar Ness fra NTNU som vil ha tilgang ved behandlingsansvarlig institusjon
- Navnet og kontaktopplysningene deres vil jeg erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data, lagre datamaterialet på forskningsserver, innelåst/kryptert, etc.

De vil være anonyme og vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjoner basert i dette forskningsprosjektet.

Hva skjer med opplysningene når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres umiddelbart og når prosjektet er avsluttet slettes det. Prosjektsslutt er planlagt 01.12.21.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Du vil ha rett til innsyn i hvilke opplysninger som er registrert om deg, men dette innebærer ikke at du kan se/få en kopi av barnas svar uten at barna samtykker til det.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger?

Vi behandler opplysninger om ditt barn basert på ditt samtykke.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- NTNU, institutt for pedagogikk og livslang læring er ansvarlig for prosjektet.
veileder professor Ottar Ness, [REDACTED], tlf.nr [REDACTED] eller student
Lillian Lende, [REDACTED], tlf.nr [REDACTED]

- Vårt personvernombud: Thomas Helgesen, [REDACTED]

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no)
eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Lillian Lende
Masterstudent i Spesialpedagogikk, NTNU

Ottar Ness
Professor/veileder, NTNU

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Lærerens betydning for elever som vokser opp med foreldres rusmisbruk.

Referansenummer

443351

Registrert

03.10.2020 av Lillian Lende - [REDACTED]

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) /
Institutt for pedagogikk og livslang læring

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Ottar Ness, [REDACTED], tlf: [REDACTED]

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Lillian Lende, [REDACTED], tlf: [REDACTED]

Prosjektperiode

21.09.2020 - 01.12.2021

Status

18.11.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

18.11.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 18.11.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

FORMÅL

Prosjektet vil undersøke lærerens betydning for elever som vokser opp med foreldres rusmisbruk. Fokus vil være barna opplevelser og erfaringer i møte med skolen, og hva som har gått bra.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om helseforhold og alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 01.12.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a, jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

LOVLIG GRUNNLAG FOR TREDJEPERSONER

Ettersom prosjektet omhandler lærerens betydning for elever som vokser opp med foreldres rusmisbruk vil det sannsynligvis fremkomme opplysninger om både deres foresatte og også om noen lærere under intervjuene.

Prosjektet er interessert i deltagerens tolkninger, erfaringer og opplevelser, og ikke i opplysninger om hverken foresatte eller tidligere lærere. Deltagerne vil bli oppfordret til å ikke bruke navn og generelt minimere omfanget av opplysninger om tredjepersonene.

NSD vurderer at nytten av opplysningene klart overstiger ulempen til de enkelte registrerte. I vår vurdering har vi vektlagt at omfanget av opplysningene vil minimeres og at behandlingstiden er kort. Foresatte vil få informasjon om behandlingen der de og barna har en god relasjon.

Foreldrene: Siden det utgår fra utvalgsriteriet at en av/begge de foresatte har vært rus-avhengige vil det registreres særlige kategorier av personopplysninger om de foresatte. Student understreker at fokus i prosjektet vil være på elevens positive opplevelser på skolen, og ikke på foreldrenes rusavhengighet. Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger med grunnlag i at oppgaven er nødvendig for formål knyttet til vitenskapelig eller historisk forskning.

Behandlingen har hjemmelsgrunnlag i personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e), jf. art. 6 nr. 3 bokstav b), jf. art. 9 nr. 2 bokstav j), jf. personopplysningsloven §§ 8 og 9.

Lærerne: Om lærerne vil det behandles alminnelige kategorier av personopplysninger. Prosjektet vil behandle personopplysninger med grunnlag i en oppgave av allmenn interesse. Det er NSD sin vurdering at behandlingen oppfyller vilkåret om vitenskapelig forskning, jf. personopplysningsloven § 8, og dermed utfører en oppgave i allmennhetens interesse.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være utførelse av en oppgave i allmennhetens interesse, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav e), jf. art. 6 nr. 3 bokstav b), jf. personopplysningsloven § 8.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelige angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål

- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER – UTVALG 1

Så lenge de registrerte i utvalg 1 kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER – FORESATTE TIL UTVALG 1

Når det gjelder foreldrene som tredjepersoner har studenten utformet et informasjonsskriv, og vil oppfordre deltagerne til å dele informasjon om prosjektet med sine foresatte.

NSD vurderer at denne informasjonen oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 14.

Som hovedregel vil de foresatte ha følgende rettigheter så lenge de kan identifiseres i datamaterialet: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), protest (art. 21).

NSD vil her understreke at etter vår vurdering vil ikke tredjepersonene ha rett til kopi av svarene gitt under intervju ettersom artikkel 15 sier at retten til å motta en kopi ikke skal ha negativ innvirkning på andres rettigheter og friheter. I dette prosjektet medfører det i praksis at de foresatte og lærerne ikke vil ha rett til kopi av hva den enkelte deltaker har besvart.

I dette prosjektet er det momenter som gjør at det i enkelte tilfeller vil være nødvendig å unnta fra enkelte av rettighetene til tredjepersoner ettersom det ikke vil være tilrådelig at foreldrene får kjennskap til innhold i prosjektet av hensyn til forholdet til deres barn. I tilfeller der relasjonen mellom deltager og forelder er problematisk vil det etter NSD sin vurdering kunne skape problemer for deltageren dersom foreldrene får kjennskap til at deres nå voksne barn har deltatt i prosjektet. Om tredjepersoner skal ha alle sine rettigheter, innebærer dette i praksis at prosjektet vil måtte bekrefte barnas deltagelse. Noe som vil være potensielt uheldig, og i praksis gjøre det vanskelig eller umulig å rekruttere deltakere til studien (som ikke har et godt forhold til foreldrene i dag). Det er viktig for prosjektets formål å inkludere ulike deltagere, med ulike historier.

NSD vurderer at det skal gjøres unntak i rettighetene til tredjepersonene. Det unntas fra retten til informasjon (art. 14) og innsyn (art. 15) på grunnlag av at det anses som utilrådelig at den registrerte får kjennskap til innhold i prosjektet av hensyn til forholdet til personer som står vedkommende nær, jf. personopplysningsloven § 16 (1) c.

På grunnlag av det ovenstående, vurderes det heller ikke som tilrådelig at øvrige rettigheter gjelder, ettersom tredjepersons benyttelse av en rettighet ville innebære at prosjektet må bekrefte at vedkommende inngår i datamaterialet. Å forholde seg til disse rettighetene ville i praksis gjøre det vanskelig eller umulig å rekruttere mangfoldet av deltakere studien trenger. Tredjepersoners rett til retting (art. 16) og begrensning (art. 18) gjelder dermed ikke ettersom behandlingens formål er knyttet til vitenskapelig forskning og disse rettighetene sannsynligvis vil gjøre det umulig eller i alvorlig grad hindre at målene med behandlingen nås, jf. personvernforordningen art. 23 d jf. Personopplysningsloven § 17 andre ledd.

På samme grunnlag unntas det fra retten til sletting (art. 17) jf. personvernforordningen art. 17 nr. 3 bokstav d samt protest (art. 21) jf. personvernforordningen art. 21 nr. 6.

Retten til underretning (art. 19) gjelder med grunnlag i art. 16–18, og utgår således også. Retten til dataportabilitet (art. 20) er ikke gjeldende ettersom opplysningene ikke er innhentet fra den registrerte selv.

Dette innebærer oppsummert at enkelte av tredjepersonene ikke har rett til informasjon (art. 14), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19) eller protest (art. 21).

DE REGISTRERTES RETTIGHETER – TIDLIGERE LÆRER AV UTVALG 1

NSD vurderer at det kan unntas fra retten til informasjon til lærerne jf. personvernforordningen 14 nr. 5 bokstav b, ettersom det vil kreve en uforholdsmessig stor innsats sett opp mot nytten de registrerte vil ha av å informeres. Opplysningene som registreres er få og behandlingstiden kort. Å oppsøke lærerne vil kreve ytterlige identifisering og et uforholdsmessig stort arbeid.

Det bemerkes at lærerne fortsatt har øvrige rettigheter, det vil si rett til innsyn (art. 15) retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19) og protest (art. 21). Rettighetene etter art. 15–21 gjelder så lenge den registrerte er mulig å identifisere i datamaterialet.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

Zoom/ Microsoft teams er databehandler i prosjektet. NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene til bruk av databehandler, jf. art 28 og 29.

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Kajsa Amundsen
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)